

RISHIKIMI I NEVOJAVE DHE AFTESIVE PER TE RINJTE NE SERBI DHE SHQIPERI NE ASPEKTIN E EDUKIMIT FINANCIAR SHE SHOQEROR

This project is co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

Financuar nga Programi Erasmus + i Bashkimit Evropian, ne kuadër të projektit Fuqizimi i vajzave në aspektin Shoqëror dhe Financiar- GIRLACT" parashikon një analizë të situatës aktuale të njohurive dhe praktikave ekzistuese por gjithashtu edhe mangësive në sistemin arsimor në Serbi dhe Shqipëri.

Raporti i analizës së situatës u përgatit nga Danjela Shkalla në Shqipëri dhe GRANTED CENTER FOR CONSULTING në Serbi.

Mbështetja e Bashkimit Evropian në publikimin e këtij manuali jo domosdoshmërisht reflekton pikëpamjet e autorit dhe Komisioni Evropian nuk është përgjegjës për përdorimin e informacionit apo permbajtjen e këtij manuali.

INTRODUCTION

Projekti "Fuqizimi I vajzave ne aspektin financiar dhe shoqeror – GIRLACT", mbështetur nga programi I Erasmus+ I Bashkimit Evropian ka si qëllim prezantimin dhe rritjen e qasjes se modeleve innovative te mesuarit , bazuar ne programme shkembimore (Hollanda dhe Belgjika) dhe vendeve partnere si Serbia dhe Shqipëria, bashkëpunim midis OShC-ve rinore dhe ofruesve të arsimit joformal.

Kjo do të arrihet përmes pilotimit të një programi të ri Aflateen + për Vajzat në Serbi dhe Shqipëri, i zhvilluar nga partneret ne Hollande dhe perms ndarjes se experiences me partneret ne Belgjike në lidhje me mobilizimin dhe fuqizimin e të rinjve për t'u bërë bashkemoshatare edukator, duke forcuar kështu arsimin joformal në vendet partnere.

Për të zhvilluar një program të përshtatshëm kulturor, zhvillimor dhe arsimor për Serbinë dhe Shqipërinë, partnerët e projektit kanë kërkuar një analizë të tendencave aktuale ndërkombëtare në arsimin social dhe financiar, programet në dispozicion në dy vendet e synuara dhe njohuritë dhe aftësitë që mungojnë bazuar në opinionet dhe qëndrimet e të rinjve dhe mësuesve të tyre.

PËRMBLEDHJE E SITUATËS NDËRKOMBËTARE, REZULTATEVE, AFTËSIVE DHE KOMPETENCAVE TË TË RINJVE QË PRITET TË FITOHEN PËRMES EDUKIMIT FINANCIAR DHE SOCIAL

Edukimi Financiar per te rinjte.

OECD - PISA përkufizimi I Aftësive financiare: "Njohurite dhe të kuptuarit e koncepteve financiare dhe aftësive, motivimit dhe besimit për të aplikuar njohuri dhe për të marrë vendime efektive në të kontekstin financiar, për të përmirësuar mirëqenien financiare të individëve dhe shoqërisë, dhe për të mundësuar pjesëmarrjen në jetën ekonomike".

CFarë do të thotë për një fëmijë 15 vjeç:

- "... nëse ata shkojnë në kinema, a do të kenë akoma para të mjaftueshme për biletën e autobusit në shtëpi? Apo do të ishte më mirë të blini pica dhe të ftoni miqtë në shtëpi? Bilanconi përparësinë e tyre dhe planifikoni se çfarë të shpenzoni para;
- ... një tastierë lojrash do të ketë nevojë për lojëra të reja, një motoçiklist do të ketë nevojë për karburant, goma dhe shërbime Mos harroni se disa nga blerjet kanë kosto të vazhdueshme;
- ... Disa email që duket sikur vijnë nga banka e tyre mund të mos jenë të ligjshme, ata duhet të dinë se çfarë të bëjnë nëse nuk janë të sigurt - Të jeni vigjilent për mashtrime të mundshme;
- ... Nëse telefoni i tyre është vjedhur, ata duhet të pyesin prindërit e tyre nëse është i mbuluar nga sigurimi i tyre familjar - duke ditur se çfarë rreziku është dhe çfarë sigurimi është për qëllim;
- ... ata duhet të dinë që nëse blejnë një kompjuter me kredi, ata do të duhet të paguajnë interes për kredinë, mbi çmimin e reklamuar për llogaritjen - Të marrin një vendim të informuar në lidhje me kredinë".

PERFUNDIMET E ARRITURA BAZUAR NË TESTIMIN E PIZËS NË ARSIMIMIN FINANCIAR TË TË RINJVE 15-VJEÇAR NË TË GJITHË BOTËN

Bazuar në rezultatet e testimit PISA në lidhje me arsimimin financiar të të rinjve 15-vjeçar në të gjithë botën, OECD ka përcaktuar konkluzionet e mëposhtme:

- Mesatarisht në vendet dhe ekonomitë e OECD, 22% e studentëve nuk kanë aftësi themelore financiare
- Shumë studentë u mungojnë aftësitë themelore financiare 22%
- Rreth 56% e fëmijëve 15-vjeçarë në vendet pjesëmarrëse të OECD dhe ekonomitë kanë një llogari bankare
- 19% kanë një kartë debiti të parapaguar
- Rreth 64% fitojnë para nga një lloj aktiviteti i punës
- Më pak se një në tre studentë kanë aftësi të menaxhojnë një llogari bankare 31%
- Mesatarisht në vendet dhe ekonomitë pjesëmarrëse të OECD, 84% diskutojnë çështje të parave me prindërit e tyre të paktën një herë në muaj. Studentët që e bëjnë këtë priren të performojnë më mirë në shkrim financiar. Studentët fitojnë aftësi financiare nga prindërit e tyre ... Por deri në atë që prindërit e tyre mund t'u transmetojnë atyre
- Shkathtësitë financiare janë të lidhura fort me sfondin socio-ekonomik të familjes së tyre
- Studentët e përfutur shënojnë 89 pikë më të larta në arsimimin financiar sesa studentët në disavantazh.

PËR ÇFARË DUHET TË MENDOJMË:

Kur përcaktojmë qëllimet dhe objektivat e edukimit financiar dhe rezultatet, duhet të marrim parasysh përmbajtjen, kontekstin, procesin dhe dimensionet e edukimit financiar.

PËRMBAJTJA:

- Paratë dhe transaksionet (monedhë dhe shënim; mënyra të ndryshme të bërjes së pagesave; të kuptuarit e pasqyrave bankare)
- Planifikimi dhe administrimi i parave (kursimi dhe shpenzimi; kredia dhe borxhi; vendimmarrja financiare)
- Rreziku dhe shpërblimi (investimi dhe kursimi; diversifikimi; përdorimi i kredisë; paqëndrueshmëria e tregut; kurset e këmbimit)
- Pikepamjet financiare financiar (të drejtat dhe përgjegjësitë e konsumatorit; të kuptuarit e sistemit më të gjerë financiar, ekonomik dhe shoqëror)

KONTEKSTI:

- Individual
- Shtëpia dhe familja
- Shoqëror
- Edukimi dhe puna

PROCESI:

- Identifikimi i informacionit financiar
- Analizimi i informacionit në kontekstin financiar
- Vlerësimi i çështjeve financiare
- Aplikimi i njohurive dhe mirëkuptimit financiar

DIMENSIONET:

- Njohuri dhe mirëkuptim;
- Shkathtësitë dhe kompetencat;
- sjellje;
- Qëndrimet dhe vlerat;
- Ndërmarrësia.

CILI ËSHTË REZULTATI I DËSHIRUAR:

- Te kuptuarit e koncepteve, termave dhe produkteve financiare të përdorura zakonisht në situata që janë të rëndësishme për ta
- Njohja e ndryshimit midis nevojave dhe dëshirave; merrni vendime të thjeshta
- Identifikoni produktet dhe afatet e përbashkëta financiare
- Ata tregojnë një kuptim të marrëdhënieve siç është sasia e diçka që përdoret dhe kostot e bëra (siç janë: përdorimi i një telefoni celular, drejtimi i motoçikletës)
- Njihni qëllimin e dokumenteve financiare të përditshme, siç është një faturë
- Interpretoni një varg dokumentesh financiare
- Interpretoni informacione në lidhje me konceptet themelore financiare
- Bëni vendime financiare në kontekstet që janë menjëherë të rëndësishme
- Filloni të merrni në konsideratë pasojat e vendimeve financiare
- Njohni vlerën e një buxheti të thjeshtë
- Bëni plane të thjeshta financiare në kontekste të njohura
- Filloni të aplikoni njohuri për produktet, termat dhe konceptet e përbashkëta financiare

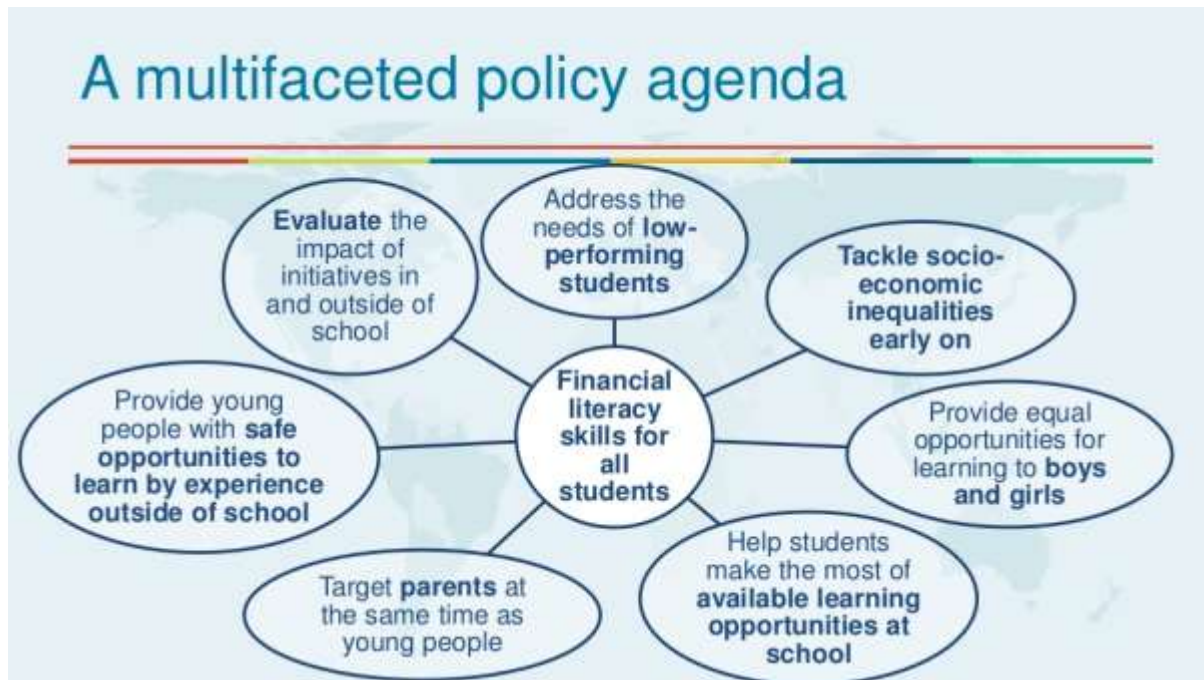

Figure 1: OECD recommended multifaceted policy for financial education of young people

Arsyetimi i projektit për targetimin e vajzave: Rezultatet e PISA - mesatarisht, në mesin e studentëve 15 vjeç, nuk ka dallime të mëdha gjinore, por ka më pak vajza në grupin më të mirë të pikëve. Në mesin e të rriturve, burrat tejkalojnë gratë. Politikat dhe praktikat duhet të synojnë të forcojnë aftësitë e vajzave ndërsa mbështesin djemtë nënformues.

Kompetencat thelbësore ndërkombëtare që përcaktojnë shkathtësinë financiare

Për të krahasuar dhe analizuar arritjet e nismave të ndryshme për përmirësimin e edukimit financiar të fëmijëve, OECD ka zhvilluar një seri të kompetencave thelbësore ndërkombëtare që duhet të zhvillohen. Rekomandimi është që në varësi të moshës, nivelit të arsimit zyrtar, kulturor dhe çdo konteksti tjetër përcaktues, secila prej këtyre kompetencave duhet të zhvillohet, por ato mund të krahasohen në nivelin e vetëdijes, njohurive rreth tyre dhe mirëkuptimit, si fillestare niveli i kompetencave, në nivelin e besimit, motivimit për t'i zbatuar ato dhe qëndrimet si nivel i ndërmjetëm i kompetencave, dhe në nivelin e aftësive të marra dhe sjellja e adoptuar si nivel i përparuar i kompetencave të fituara. Më poshtë është një përmbledhje e kompetencave për fushën e përmbajtjes së arsimimit financiar.

PARATË DHE TRANSAKSIONET

A.A.I PARATË

VETDISHMERI, NJOHURI DHE MIRKUPTIM

- Të vetëdijshëm për format e zakonshme të parave
- Kupton që paratë e gatshme dhe monedhat kanë një vlerë financiare
- Të vetëdijshëm që njerëzit nuk kanë shuma të pakufizuara të parave
- Të vetëdijshëm se njerëzit mund t'i ruajnë paratë e tyre në mënyra të ndryshme, përfshirë në njëbankë

- Të vetëdijshëm që njerëzit që i mbajnë paratë e tyre në një bankë mund ta tërheqin atë në banak ose në një pikë cash
- Të vetëdijshëm që njerëzve me një llogari bankare mund t'u ngarkohet një tarifë për të hyrë në paratë e tyre në vende të caktuara
- Të vetëdijshëm që paratë janë një aktiv
- Kupton që të huazosh para është e ndryshme nga dhënia e parave.
- Vetëbesues për të marrë para në para dhe forma të tjera.
- Të sigurt për të folur për çështjet e parave me familjen dhe të rriturit e tjerë të besuar.
- Mund të njohë dhe numërojë paratë në monedhën e vet.
- Kujdeset për paratë e gatshme dhe sendet e vlefshme në posedim të tyre.

VETBESIM, MOTIVIMI DHE QENDRIMET.

- Kupton rolin (at) që paratë luajnë në kulturën e tyre.
- Kupton që paratë e mbajtura si para humbasin vlerën në terma realë nëse ka inflacion.

Aftësi dhe Sjellje

- Kupton që paratë e mbajtura në bankë gjithashtu mund të humbin vlerën në terma realë nëse inflacioni tejkalon pagesat e interesit.
- Të interesuarit të dinë më shumë rreth përfitimeve dhe rreziqeve të formave të reja të parave siç është monedha virtuale.
- Në gjendje të krahasojë dhe kontrastojë mënyra të ndryshme të transferimit të parave ndërmjet njerëzve dhe organizatave.
- Konsideron avantazhet dhe disavantazhet e llojeve të ndryshme të transaksionit nga këndvështrimi i tyre dhe nga këndvështrimi i të tjerëve.

A.A.II TË ARDHURAT

NDERGJEGJESIMI, NJOHJA DHE KUPTIMI

- Të vetëdijshëm për burimet tipike të të ardhurave.
- Të vetëdijshëm për rrugë të ndryshme të mundshme të karrierës, përfshirë ndërmarrësinë.
- Kupton se si disa faktorë të tillë si niveli i arsimit ka të ngjarë të ndikojnë në nivelin e pagave
- Të vetëdijshëm që marrin pagesa në shtëpi shpesh janë më pak se shuma e plotë e fituar për shkak të zbritjeve
- Kupton që të ardhurat mund të mos jenë të njëjta çdo muaj
- Kupton që të ardhurat mund të kontribuojnë në mirëqenien e tyre, familjes dhe komunitetit.
- Vetëbesues për të kërkuar mënyra për të krijuar të ardhura.

- Identifikon burimet e mundshme të të ardhurave.
- Bën planet për të siguruar që ata kanë të ardhura kur është e rëndësishme.

Vetbesimi, motivimi dhe sjellja

- Të vetëdijshëm për burimet e mundshme të të ardhurave që mund të jenë të rëndësishme për ta tani ose në të ardhmen e afërt.
- Vetëbesues për të diskutuar pagën kur aplikoni për një vend pune.
- Mund të identifikojë mënyra për të mbledhur para përmes aktiviteteve sipërmarrëse.

AFTËSITË E NJOHJES DHE SJELLJA

- Identifikon mundësitë e biznesit dhe merr në konsideratë qëndrueshmërinë e tyre, duke marrë parasysh opsionet alternative.
- Mund të zhvillojë një plan të thjeshtë biznesi.

A.a.iii Pagesat dhe blerjet

DËGJIMI, D KNIMI DHE PDRDESIMI

- Të vetëdijshëm për format e ndryshme të mënyrave të pagesës.
- Kupton që paratë mund të këmbehen për mallra ose shërbime.
- Të vetëdijshëm që pasi të shpenzojnë paratë e tyre, nuk është më në dispozicion të tyre për të shpenzuar për diçka tjetër.
- E di se paratë duhet të shtohen në një kartë të parapaguar përpara se ato të përdoren.
- E di se një kartë debiti është e lidhur direkt me një llogari bankare.
- E di se një kartë krediti i jep një kredi personit që e përdor atë.
- Të vetëdijshëm për zakonet e tyre të shpenzimit dhe përdorimin e parave.
- Motivuar të bëni dyqane për një marrëveshje të mirë kur bleni mallra të përditshme.
- Respekton se njerëz të ndryshëm mund të kenë preferenca të ndryshme në lidhje me shpenzimet - si dhe për kursimin ose dhurimin e parave.
- Vetëbesojnë të flasin nëse marrin ndryshimin e gabuar ose akuzohen shuma e gabuar.
- Vetëbesues për të trajtuar transaksione të thjeshta brenda një ndërmarrje siç është një dyqan apo stalla e tregut.
- Mund të bëjë zgjedhje të thjeshta nëpër produkte të ngjashëm bazuar në çmimin dhe sasinë.
- Mund të përdorë aritmetikën mendore për të llogaritur çmimin përfundimtar të një zgjedhje të vogël të artikujve, ose një artikull të vetëm duke marrë parasysh zbritjen ose taksën, nëse është e rëndësishme, përpara se të paguani.
- Ofron para të sakta kur bleni diçka në para, ose ofron një shumë më të madhe dhe kontrollon ndryshojnë.
- Kontrollon pranimet pasi keni bërë blerje.

- Kursen faturat përkatëse në rast nevojë në të ardhmen.
- Kryen shitjet dhe blerjet në mënyrë të ndershme dhe të hapur.

VETBESIMI, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- Të vetëdijshëm për teknologjitë, produktet ose metodat e reja të pagesave në dispozicion në vend.
- E di kur mund të jetë e përshtatshme të përdorni një kartë krediti.
- E di se disa karta debiti gjithashtu mund t'i japin një kredi një individ nëse llogaria ka një strukturë mbitërheqjeje [në varësi të kontekstit të vendit].
- Të sigurt për të marrë vendimet e tyre të shpenzimeve, edhe nëse bashkëmoshatarët e tyre bëjnë zgjedhje të ndryshme.
- Kupton që zgjedhja e shpenzimeve mund të ketë një komponent etik dhe zgjedhjet e tyre mund të ndikojnë te të tjerët.
- Merr në konsideratë vendimet për shpenzime - duke përfshirë edhe blerjen e sendeve më të mëdha.
- Mund të krahasojë dhe kontrastojë mënyra të ndryshme për të paguar dhe marrë pagesa të mallrave dhe shërbimeve.

AFTËSITË DHE SJELLJET

- Të vetëdijshëm që disa kompani i ngarkojnë blerësit një tarifë kur blerjet bëhen me kartë krediti.
- Besim për të negociuar një çmim të drejtë kur bëni një blerje aty ku është e nevojshme.

INFORMIMI, njohuritë dhe të kuptuarit

- Ka një njohuri realiste për koston e sendeve themelore, përfshirë ushqimin.
- E di se të njëjtat mallra ose shërbime mund të jenë me çmime të ndryshme nga shitësit e ndryshëm.

PËRFUNDIMI, MOTIVIMI DHE SJELLJA

- Ka një ide realiste për çmimin e artikujve me kosto të lartë që kërkohen ose nevojiten shpesh midis grupit të tyre dhe si krahasohet kjo me të ardhurat e tyre aktuale.

AFTËSI DHE SJELLJE

- Kupton se si inflacioni dhe ndryshimet e tjera makro-ekonomike mund të ndikojnë në koston e gjërave.
- Kupton që çmimet pasqyrojnë një sërë faktorësh, përfshirë konkurrencën nga ofruesit e ndryshëm dhe disponueshmërinë e produkteve alternative.

A.a.v Regjistrimet financiare dhe kontratat

Informimi, Nohuria dhe Kuptuarit

- Kupton që dokumentet e ofruara nga shërbimet financiare, si dhe faturat dhe faturat e caktuara dhe garancitë mund të jenë të rëndësishme, dhe duhet të mbahen të sigurta. Kupton që disa dokumente kanë implikime ligjore dhe duhet të lexohen.
- Kupton që nënshkrimi i një kontrate mund t'i bëjë ata të ligjshëm të paguajnë për diçka ose të paguajnë diçka dhe se ata mund të përballen me pasoja nëse ata nuk e bëjnë këtë.
- E pranon që ia vlen të marrësh kohë për të lexuar dhe kuptuar një kontratë para nënshkrimit të saj.
- Lexon, kontrollon dhe kujdeset për dokumentet financiare.
- Mund të identifikojë disa parregullsi në një pasqyrë bankare ose një dokument të ngjashëm financiar.
- Plotëson format financiare me kujdes dhe saktësi.
- Kompetent në bërjen e llogaritjeve të nevojshme për të kontrolluar pranimet dhe monitorimin e shpenzimeve, duke përdorur mjete të përshtatshme kur është e nevojshme.

BESIMI, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- Lexon kushtet dhe kushtet e produkteve dhe shërbimeve financiare para se të vendosë nëse do të nënshkruani një kontratë.

Aftësi dhe Sjellje

- Lexon kontratat financiare dhe kontrollon kuptimin e fjalëve ose termave të paqarta para se të vendosni nëse do të nënshkruani një kontratë.

A.A.VI MONEDHA E HUAJ

VETËDIJA, NJOHURITË DHE TË KUPTUARIT

- Të vetëdijshëm që vendet e tjera mund të përdorin një monedhë të ndryshme nga e tyre.
- Mund të bëjë pagesa në para në monedhë të huaj [kur është e nevojshme].

BESIMIT, motivimi dhe qëndrimet

- E di ku të shkojë për të këmbyer valutë.
- E di se disa kurse të këmbimit mund të luhaten.
- Mund të aplikojë kurset e këmbimit për të kthyer shuma në monedha të ndryshme në monedhën e tyre.

AFTËSI DHE SJELLJE

- Kupton që një kosto shpesh shkaktohet kur këmbehen monedhat, dhe se kjo mund të ndryshojë sipas ofruesit.
- Kupton që ndryshimet në kursin e këmbimit janë shkaktuar nga faktorët ekonomikë.
- Kupton që ndryshimet në kursin e këmbimit mund të ndikojnë në kostot e mallrave të blera në shtëpi.
- Vetëbesoni të lexoni dokumente financiare dhe të kërkoni të kërkoni dhe korrigjoni gabimet.
- Mund të marrë vendime të konsideruara në lidhje me blerjet në valutë të huaj.

PLANIFIKIMI DHE ADMINISTRIMI I FINANCAVE

B.A.I BUXHETIMI

VETËDIJA, NJOHURITË DHE TË KUPTUARIT

- Kupton përfitimet e planifikimit të financave dhe hartimin e një buxheti bazuar në ato plane.
- Kupton që ata duhet të mbajnë shënimin e të gjitha shpenzimeve, sado të bëra, në mënyrë që të dinë nëse ata janë duke qëndruar brenda buxhetit.
- Jeton nën mjetet e tyre [duke marrë parasysh mbështetjen e jashtme financiare dhe rrethanat kur është e nevojshme].
- Mund të zgjidhni dhe përdorni mjete të thjeshta buxhetimi.

BESIMIT, motivimi dhe qëndrimet

- Kupton rëndësinë e monitorimit të fluksit të parave në shkallë të ndryshme kohore.
- Dallon në mes të ardhurave dhe shpenzimeve të rregullta dhe të parregullta dhe bazuar në këtë krijon një buxhet.
- Mbanë një vëzhgim të kujdesshëm të shpenzimeve dhe të ardhurave të tyre dhe bën rregullime kur është e nevojshme.

AFTËSI DHE SJELLJE

- Identifikon mënyrat me të cilat planet e tyre për 1-2 vitet e ardhshme mund të ndikojnë në to financiarisht, dhe merr në konsideratë mënyrat për të menaxhuar këto.

B.A.II MENAXHIMI I TË ARDHURAVE DHE SHPENZIMEVE

INFORMIM, NJOHURI DHE KUPTUESHMERI

- E di ndryshimin midis nevojave dhe dëshirave.
- Kupton nevojën për prioritizimin e shpenzimeve të caktuara kur të ardhurat janë të kufizuara.
- Të motivuar për të zhvilluar një menaxhim efektiv të parave si një mjet për arritjen e mirëqenies financiare.
- Vetëbesues për të menaxhuar shpenzimet dhe kursimet personale.
- Mendon për opsionet e ndryshme për shpenzimin ose kursimin e parave që marrin dhe implikimet e tyre.
- Mund të shmangë me sukses shpenzimet në situatat e përditshme.
- Planifikon përpara për shpenzimet që pritet të ndodhin në të ardhmen e afërt.

Vetëbesim, motivim dhe sjellje

- Kupton që disa shpenzime mund të jenë të rralla ose të parregullta, dhe njih rëndësinë e planifikimit për këto.

- Kupton që të ardhurat dhe shpenzimet duhet të menaxhohen në mënyrë aktive.
- E di se ka mënyra të ndryshme në të cilat shpenzimet mund të zbuten me kalimin e kohës përmes kursimit ose huazimit.
- Merr vendime financiare në kohën e duhur.
- Vlerëson në mënyrë kritike efektivitetin e vendimeve të mëparshme financiare dhe konsideron nëse do të përsëritet kjo sjellje në të ardhmen.

AFTËSI DHE SJELLJE

- Mund të japë një argument të ekuilibruar për përdorimin e kredisë në disa situata në vend se të presësh dhe kurseni dhe anasjelltas.
- Kupton rëndësinë e administrimit të parave personale ose të familjes dhe atë të një biznesi veç e veç.
- Mbetet i sigurt dhe i motivuar kur ballafaqohet me pengesa financiare ose rezultate jo të favorshme.
- Mund të krahasojë midis faktorëve të shumtë në një gamë të produkteve të përbashkëta financiare për të zgjedhur ato që do t'i ndihmojnë ata të arrijnë qëllimet e tyre financiare afatshkurtra.

B.A.III KURSIM

VETËDIJA, NJOHURITË DHE TË KUPTUARIT

- Të vetëdijshëm për përfitimet e kursimit.
- Kupton që mund të jetë e nevojshme të kurseni për të blerë artikuj me kosto të lartë.
- Motivuar për të kursyer për një artikull të veçantë.
- Mund të shpjegojë përfitimet e kursimit.
- Mund të llogarisë se sa kohë do të duhet për të kursyer një shumë të caktuar parash duke pasur parasysh të ardhurat dhe shpenzimet aktuale.

VETBESIMI, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- E di se si ndryshimet e normës së interesit mund të ndikojnë në kursimin.
- Kupton ndikimin e interesit të përbërë në kursime.
- Vetëbesues për të marrë një vendim në lidhje me atë produkt (të) kursues për t'u përdorur.
- Mund të marrë një vendim të informuar në lidhje me kursimin ndërsa keni borxh për të shlyer.

AFTËSI DHE SJELLJE

- E njeh afërsisht interesin tipik të paguar për produktet e kursimeve që zakonisht përdoren në mesin e grupit të tyre.
- E di se si ndikon inflacioni në lloje të ndryshme të kursimit.

- Kupton pse është e rëndësishme të njihni nivelin e inflacionit, si dhe normat e interesit kur zgjidhni një produkt kursimi.
- Optimistë për mundësinë e kursimit për një afat më të gjatë.
- Mund të zhvillojë një plan kursimi që do t'i ndihmojë ata të arrijnë një qëllim të kursimit të vlerës së lartë.
- Merr parasysh parasysh faktin se çmimi i një artikulli për të cilin po kursen mund të ndryshojë me kalimin e kohës.

B.A.IV PLANIFIKIMI AFATGJATË

INFORMIMI, NJOHURITË DHE TË KUPTUARIT

- Kupton përfitimin e një plani financiar për ngjarjet e jetës që ka të ngjarë të ndodhin në të ardhmen.
- Të vetëdijshëm për nevojën për të kursyer herët për pension.
- preparedshtë i gatshëm të vonojë kënaqësinë në mënyrë që të fitojë më shumë në të ardhmen.
- Merr një vendim të informuar (ndoshta me prindërit) nëse duhet të investojë në studime shtesë ose të transferohet në punë pasi të ketë mbaruar shkollimi i detyrueshëm.

Vetbesimi, motivimi dhe qëndrimet

- E di se si të planifikoni një portofol të thjeshtë investimesh.
- Vetëbesim të planifikoni përpara për disa muaj për të arritur qëllimet financiare.
- Identifikon piketa ose fazat e ardhshme të jetës që mund të kërkojnë përgatitje financiare nga një moshë e re.

AFTËSI DHE SJELLJE

- Ka një kuptim të mirë të rëndësisë së planifikimit përpara për nevoja më afatgjata siç janë arsimit ose jetesa e pavarur.
- E di se si moshë, të ardhurat dhe rrethana mund të ndikojnë në një sërë vendimesh financiare.
- Kupton rolin e sigurimit të pensionit ose produkteve në planifikimin për pension.
- Di disa nga mënyrat me të cilat mund të ndërtohet pasuria për individët, familjet dhe komunitetet dhe njeh përfitimet e bërjes së kësaj.
- Kupton pse shumë njerëz mbajnë një përzierje të kursimeve dhe produkteve të kreditit.
- Të interesuar por të kujdesshëm kur dëgjoni për produkte të reja financiare, shërbime dhe ofrues financiarë që mund t'i ndihmojnë ata të arrijnë qëllimet e tyre financiare.
- Mund të vlerësojë të mirat dhe të këqijat e disa produkteve që synojnë qëllime afatgjata.

B.A.V KREDI

VETËDIJES, NJOHURITË DHE TË KUPTUARIT

- Kupton që nëse marrin hua para kanë përgjegjësi ta paguajnë atë.
- Kupton pse njerëzit shpesh duhet të paguajnë interes për paratë që marrin hua ose presin të marrin interesin e kursimeve.
- Të vetëdijshëm për vështirësitë me të cilat përballen njerëzit me nivele të larta borxhi.
- E di se mallrat e blera me kredi mund të ribotohen nëse ripagimet nuk janë bërë.
- Pagan gjithçka që i detyrohen me kohë.
- Flet me një huadhënës herët në rast të vështirësisë në ripagimin.
- Kërkon kohë për të kuptuar implikimet e kostos së përgjithshme të huazimit të parave.

VETBESIM, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- E di se si ndryshimet e normës së interesit mund të ndikojnë në forma të caktuara të kredisë.
- E di se skemat si "blerje me qira", ose "blej tani paguaj më vonë" janë forma të kredisë [aty ku është e mundur].
- Motivuar për të kërkuar këshilla para se të merrni vendime për të përdorur kredi.
- Mund të zbatojë njohuritë dhe të kuptuarit e tyre për të përshkruar implikimet e mospagimit të një detyrimi specifik kredie.

AFTËSI DHE SJELLJE

- Kupton se si faktorë të ndryshëm ndikojnë në koston dhe disponueshmërinë e kredisë.
- Kupton parimin e denjësisë së kredisë dhe [kur është e përshtatshme] përfitimin e mundshëm të të pasurit një rezultat të mirë kredie.
- E di afërsisht interesin tipik dhe tarifat e ngarkuara për produktet e kreditit që zakonisht përdoren në mesin e grupit të tyre.
- Mund të jepni disa arsye pse huazimi i parave për qëllime produktive, siç është fillimi i një biznesi, mund të ketë më shumë kuptim sesa huazimi për të paguar mallrat e konsumit.
- Të sigurt në aftësinë e tyre për të marrë vendime të informuara në lidhje me mundësinë e përdorimit të disa formave të zakonshme të kredisë.
- Mund të llogarisë përfitimin financiar të ripagimit të kredisë në fillim.

Risk and reëard

C.a.i Changing value

AËARENESS, KNOËLEDGE AND UNDERSTANDING

- Understands that some purchases may lose value over time, ëhilst others may gain value.
- Understands that investments can lose value or gain value.

Rreziku dhe shpërblimi

C.a.i Ndryshimi i vlerës

DËGJIMI, D KNIMI DHE PDRDESIMI

- Kupton që disa blerje mund të humbin vlerën me kalimin e kohës, ndërsa të tjerët mund të fitojnë vlerë.
- Kupton që investimet mund të humbin vlerën ose të fitojnë vlerë.

VETBESIMI, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- Të vetëdijshëm që produktet e investimeve kanë nivele të ndryshme rreziku për të humbur paratë e investuara.

C.A.II IDENTIFIKIMI I RREZIQEVE

VETËDIJA, NJOHURITË DHE TË KUPTUARIT

- Të vetëdijshëm për disa nga rreziqet me të cilat përballen njerëzit që mund të sjellin pasoja financiare, siç janë përmytja ose keq-shëndetësia.
- E di se pagesa e vonuar ose mospagimi i faturave ose shlyerja e kredisë mund të ketë pasoja financiare financiare.
- cshtë i kujdesshëm në marrjen e vendimeve financiare me ngut, ose pa qasje në informacion ose këshilla me cilësi të mirë në lidhje me rrezikun dhe shpërblimet.
- Kujdeset për paratë dhe sendet e vlefshme për të shmangur humbjet.

VETBESIMI, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- Kupton që është e rëndësishme të merren parasysh tipare të ndryshme të një produkti financiar në mënyrë që të vlerësohet rreziku i tij [Në tregjet e zhvilluara financiare].
- Isshtë i vetëdijshëm që informacioni i dhënë nga disa firma ose ofrues joformal mund të nxjerrë në pah vetëm përfitimet ose përfitimet e një produkti të veçantë pa dhënë një indikacion të plotë të rreziqeve.
- Identifikon hile të zakonshme të çmimeve dhe reklama të rreme.
- Vetë konfidencial zbaton rregulla të dobishme për të marrë parasysh mundësitë e investimit, të tilla si "nëse duket shumë mirë të jetë e vërtetë, me siguri është".
- Mund të bëjë vlerësime të thjeshta (jo shkencore) për gjasat e ngjarjeve që mund të ndodhin që mund të kenë një pasojë financiare.

AFTËSI DHE SJELLJE

- Të vetëdijshëm se njerëzit duhet të marrin rreziqe të llogaritura kur marrin një numër vendimesh investimesh, përfshirë blerjen e pasurive, financimin e arsimit ose zgjedhjen e një fondi pensioni.
- Kupton pse jetëgjatësia mund të përbëjë rrezik për njerëzit që planifikojnë pensionin e tyre.
- Kupton rolin dhe rrezikun e marrë nga një garantues dhe përgjegjësinë që ajo sjell kur nuk bëhen ripagimet e kredisë.
- Ka besim të marrë disa rreziqe financiare të llogaritura.

- Mund të përshkruajë ndryshimin midis një produkti të mirëfilltë investimesh dhe një oferte mashtruese siç është një skemë piramidale.

C.A.III RRJETET E SIGURISË FINANCIARE DHE SIGURIMET

INFORMIM, NJOHURI DHE MIREKUPTIM

- Të vetëdijshëm që disa njerëz kursejnë një pjesë të parave të tyre për të rritur sensin e tyre të sigurisë financiare.
- Ka një vetëdije themelore se si kursimi i produkteve dhe sigurimeve mund t'i ndihmojnë ata kur mendojnë për mënyrat e menaxhimit të rrezikut.
- Ka një kuptim të përgjithshëm të arsyeve që njerëzit blejnë produkte sigurimesh.
- Di disa tipare të zakonshme të llojeve të caktuara të sigurimeve siç janë sigurimi i udhëtimit ose sigurimi i makinës [në varësi të specifikave kombëtare].
- Kupton qëllimin e dhënies së informacionit përkatës kur aplikoni për sigurim.
- Mund të përshkruaj qëllimin e disa produkteve financiare siç janë politikat e sigurimeve të krijuara për të mbrojtur njerëzit nga pasojat negative të ngjarjeve të caktuara.
- Mund të vendosë nëse produktet e thjeshta të sigurimeve janë relevante për ta në rrethanat e tyre aktuale.
- Kontrollon nëse familja e tyre tashmë ka mbrojtje për një ngjarje të veçantë anësore para se të vendosë nëse do të krijojë një rrjet të sigurisë financiare.

VETBESIM , MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- Të vetëdijshëm për mundësinë dhe kufizimin e rrjetave të sigurisë financiare të qeverisë.
- Merr një vendim të informuar në lidhje me nevojën e sigurimit kur bleni produkte ose shërbime ose planifikon të udhëtoni.

AFTËSI DHE SJELLJE

- E di nëse ata kanë një detyrim ligjor të mbrojnë veten nga implikimet financiare të ngjarjeve të veçanta anësore.
- KONSIDERON ME KUJDES NËSE SIGURIMI PËRFAQËSON VLERË TË MIRË PËR PARA.

C.A.IV BALANCIMI I RREZIKUT DHE SHPËRBLIMIT

Vetëdijes, njohuritë dhe të kuptuarit

- E di se produktet financiare mund të vijnë me rreziqe dhe shpërblime.
- Kërkon këshilla mbi rrezikun dhe shpërblimet nga burime të besueshme dhe të informuara përpara se të merrni vendime financiare.

VETBESIMI, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- E di se disa produkte mund të sigurojnë shpërblime më të larta sepse bartësi merr njëfarë rreziku.- Ka një kuptim themelor të rrezikut relativ të kursimit në një bankë ndaj investimeve në bursën.
- Të vetëdijshëm që sipërmarrësit mund të përballen me vështirësi në gjetjen e investitorëve ose huazuesve dhe mund t'i shpjegojnë këto vështirësi në drejtim të rrezikut dhe shpërblimit.

- Kupton rreziqet dhe shpërblimet e mundshme të të vetëpunësuarit sesa të punosh si i punësuar.
- Të gatshëm të marrin përgjegjësi për rezultatet negative dhe pozitive të vendimeve të tyre financiare.
- Vetë përvoja të mëparshme ose të të tjerëve, kur shqyrton rreziqet dhe shpërblimet.
- Mund të vlerësojë rreziqet dhe shpërblimet relative të ndërmarrjeve të biznesit të thjeshtë ose mundësive.

AFTËSI DHE SJELLJE

- Ka një kuptim pse performanca e kaluar e investimeve ose firmave nuk garanton performancën e ardhshme dhe pse luhatjet afatshkurtra të çmimeve mund të mos jenë përfaqësuese të tendencave afatgjata.
- Mund të analizojë zgjedhje të ndryshme të produktit financiar ose mundësi investimi dhe të interpretojë informacione në lidhje me performancën e investimeve për të rritur rreziqet dhe shpërblimet e tyre të mundshme.
- Mund të analizojë rreziqet dhe përfitimet e mbajtjes së pasurive të ndryshme jo-financiare, si ari ose prona.

PIKEPAMJA FINANCIARE

D.A.I RREGULLIMI DHE MBROJTJA E KONSUMATORIT

- Të vetëdijshëm për rregullatorët përkatës financiar në vendin e tyre.
- Të vetëdijshëm për autoritetet e tjera financiare në vendin e tyre.
- Të sigurt dhe të motivuar për të zbatuar të drejtat dhe përgjegjësitë e tyre si konsumator.
- Kërkon informacione nëse konsumatorët janë ankuar për produktet që ata janë të interesuar të marrin.

BESIMI, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- Ka disa njohuri për rolet e rregullatorëve përkatës financiar në vendin e tyre.
- Ka disa njohuri për rolin e autoriteteve të tjera financiare në vendin e tyre.
- Ka besim që të bëjë ankesë tek organi përkatës kur është i pakënaqur me një produkt financiar ose shërbim.
- Bën një ankesë për produkte ose shërbime të pakënaqshme kur është e nevojshme.

AFTËSI DHE SJELLJE

- Të vetëdijshëm që garantojnë skema (mund) të garantojnë disa depozita financiare të mbajtura nga ofruesit e shërbimeve financiare.
- Mban përgjegjësi për vendimet mbi të cilat ata kanë kontroll.
- Bën një përpjekje për të mësuar në lidhje me shërbimet e reja financiare ose produktet që ofrohen ose diskutohen në vend.

D.A.II EDUKIMI, INFORMACIONI DHE KËSHILLA

VETËDIJES, NJOHURITË DHE TË KUPTUARIT

- Të vetëdijshëm për rëndësinë e zhvillimit të leximit të tyre financiar në mënyrë që të marrin vendime më të informuara dhe të rritin mirëqenien e tyre financiare.
- E di se si të gjejë një burim të besueshëm të këshillave të thjeshta financiare.
- Të vetëdijshëm për organet qeveritare që ofrojnë informacion të besueshëm dhe të paanshëm financiar, udhëzime, shërbime ose këshilla [aty ku ekzistojnë].
- E di ndryshimin midis informacionit ose këshillave financiare të paanshme dhe marketingut, promovimit të produktit ose reklamimit në një kontekst financiar.

BESIMIT, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- E di se disa organizata të sektorit publik dhe privat ofrojnë llogaritës të gatshëm dhe mjete online për të krahasuar produktet financiare dhe kupton rëndësinë e kontrollit nëse këto janë të paanshme

D.A.III TË DREJTAT DHE PËRGJEGJËSITË

VETËDIJES, NJOHURITË DHE TË KUPTUARIT

- Kupton që ofruesit dhe konsumatorët kanë të drejta dhe përgjegjësi.
- Kupton që ofruesit e shërbimeve financiare kanë për detyrë t'i trajtojnë ata në mënyrë të drejtë.
- E di se ata mund të kenë të drejtë të ankohen për shërbime të caktuara financiare dhe produkte për të cilët nuk janë të kënaqur.

BESIMIT, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- Kupton që mund të ketë pasoja negative për individët dhe ofruesit e shërbimeve që nuk përmbushin përgjegjësitë e tyre.

D.A.IV OFRUESIT E SHËRBIMEVE FINANCIARE

VETËDIJA, NJOHURITË DHE TË KUPTUARIT

- Të vetëdijshëm se mund të ketë disa shërbime financiare / ofrues të produkteve që ofrojnë produkte të ngjashme.
- E di përfitimin e blerjeve për një produkt financiar.
- Të vetëdijshëm që ofruesit e shërbimeve zyrtare financiare janë të rregulluara.
- Identifikon ofruesit e mundshëm zyrtarë të shërbimeve financiare kur vendosni të merrni një produkt financiar ose shërbim.

BESIMI, MOTIVIMI DHE QËNDRIMET

- Kupton që një ofrues i shërbimit financiar është akoma duke fituar para kur një produkt ose shërbim financiar përshkruhet si i lirë, ose ofrohet pa tarifa të rregullta.
- Kupton se si të blini blerje për produkte financiare, përfshirë përdorimin e mjeteve të krahasimit, aty ku është e mundur.
- Kërkon kohë për të hulumtuar produktet dhe shërbimet financiare të përdorura gjerësisht përpara blerjes.

- Mund të tregojë ndryshimin midis informacionit nga ofruesi i tyre financiar dhe materiali i përgjithshëm promovues i dërguar nga i njëjti ofrues [kur është e rëndësishme].

SKILLS AND BEHAVIOUR

- [In some countries or regions] Knoës that some financial service providers have an obligation to provide certain types of services, such as basic bank accounts.
- Aëare that some private sector or not-for-profit companies (such as telecom companies or microfinance institutions) that provide financial services are not regulated in the same ëay as other financial services providers.
- Knoës that some people or organisations offering savings and credit may not be regulated, and may be operating informally or illegally.
- Makes an effort to find out about neë financial services or products being offered or discussed locally.

D.a.v Scams and fraud

AËARENESS, KNOËLEDGE AND UNDERSTANDING

- Aëare of the reason for simple security features on financial products such as PIN numbers [ëhere these are used].
- Realises that it is important to take care of personal data, including ëhen shopping online.
- Understands ëhy it is important to be careful ëho they talk to about their financial situation.
- Takes care to keep personal data, passëords and money safe.

CONFIDENCE, MOTIVATION AND ATTITUDES

- Aëare of common financial scams and frauds and the approaches that can be used to safeguard against these.
- Can assess requests that appear to come from financial companies, to decide ëhether they are genuine or potentially fraudulent.

SKILLS AND BEHAVIOUR

- Acts to resolve issues and impacts if become a victim of data and financial fraud.

D.1.vi Taxes and public spending

AËARENESS, KNOËLEDGE AND UNDERSTANDING

- Understands that the government collects taxes to spend on public services.

CONFIDENCE, MOTIVATION AND ATTITUDES

- Has a general idea about the national/regional tax system.
- Aëare that government decisions such as changing the level of tax and benefits can impact on the spending and saving decisions of individuals and households.

SKILLS AND BEHAVIOUR

- Can identify hoë certain government policies are designed to encourage start-up companies or support entrepreneurs.

D.a.vii External influences

CONFIDENCE, MOTIVATION AND ATTITUDES

- Aëare that external factors (including marketing) can have an influence on their oën financial decisions and those of others around them.
- Has some understanding of hoë the financial landscape might impact on decisions to set up a neë business.

SKILLS AND BEHAVIOUR

- Understands hoë a person’s financial decisions can have consequences that affect their oën life and that of their family, and can also impact on their community and beyond.

Social Education for Young People

The concept of Life Skills or Social Education embraces a very ëide range of skills and has a virtue of linking personal and social skills to the realities of everyday life. Attempts to define ‘core life skills’ seem to be converging on personal and social (interpersonal) domains of behaviour, as ëell as psychosocial skills. Social norms of family and ëider community, as ëell as social structures in ëich children observe, experience, test and internalize those norms influence the development of relevant skills and behaviours.

“Life skills enhance strength of a young person to survive in the fast groëing 21st century virtual ëorld. Life skills develop right attitudes to think smartly, act smartly and live consciously”, as Rajeev Ranjan has put it, talking about Teaching being an art.

The International Bureau of Education derives its understanding from the Delor’s four pillars of learning – learning to knoë, learning to do, learning to be and learning to live together and defines life skills as personal management and social skills ëich are necessary for adequate functioning on an independent basis.

Ëorld Health Organisation defines life skills as “abilities for adaptive and positive behaviour that enable individuals to deal effectively ëith the demands and challenges of everyday life”.

UNICEF stresses that life skills education is an important vehicle to equip young people to negotiate and mediate challenges and risks in their lives and to enable productive participation in the society.

Categories of Life Skills

Thinking skills:	self-aëareness, critical thinking, problem solving, decision making, creative thinking
Social skills:	effective communication, empathy and inter-personal relationships
Emotional skills:	dealing ëith emotions and coping ëith stress.

Specifically the aims of Life Skills and Social Education are to:

- develop learners’ self-esteem and a sense of personal responsibility
- promote self-respect, respect for others and celebrate diversity
- equip learners to live safe, healthy lives
- prepare learners for the choices and opportunities of lifelong learning

- empower learners to participate in their schools and communities as active responsible citizens locally, nationally and globally
- foster positive attitudes and behaviour towards the principles of sustainable development and global citizenship
- prepare learners for the challenges, choices and responsibilities of work and adult life.

METHODOLOGY APPLIED IN THIS ANALYSIS

The review into the missing knowledge and skills gaps in social and financial education in Serbia and Albania was undertaken through:

1. A desk analysis of the available, recommended or accepted international criteria, standards and aims of social and financial education in schools
2. A desk review of existing policies, laws and regulations, curricula, non-formal interventions, monitoring and evaluation policies and practices/training relevant to social and financial education in the age group 13-18 in Serbia and Albania
3. A desk review of existing policies, laws and regulations, non-formal and informal interventions, relevant to social and financial education in the age group 19-30 in Serbia and Albania
4. Analysis of the content of the existing curricula, training modules and initiatives in Serbia and Albania in relation to the basic elements of the social and financial education of Aflatoun International
5. A desk review of the existing peer-to-peer models for young people, especially for girls in Serbia and Albania
6. Interviews with teachers/service providers of general, social, financial education and peer-to-peer training for young people in Serbia and Albania in relation to their confidence and attitude towards social and financial education in schools/courses
7. Interviews with young people who have been having some sort of social and financial education to determine their level of interest, understanding, their attitudes about the programme at school/courses and what they feel is missing or they would need
8. Interviews with young people who have had any experience in peer-to-peer training to determine the interest, relevance and satisfaction in implementing this approach, their interest in becoming peer trainers themselves

The interview part of the analysis was performed through semi-structured interviews and questionnaires. In Serbia, semi-structured interviews were held with young people and the questionnaires were sent to the schools (to three elementary schools and three secondary schools). In Albania, 31 semi-structured interviews were conducted with young people and six interviews with teachers. Apart from the semi-structured interviews conducted with groups of young people ad hoc questions were also posed to a selection of students attending elementary schools to establish if they had heard of financial education. A 6th grade girl attending a school in Veqarr had never had any lessons on financial education in her citizenship classes. Three pupils from two different schools in Tirana the capital reported:

"I have done something but can't remember exactly what it was". 6th Grade pupil. A 4th Grade pupil from the same school, said that, "We have learned about money in this year and we are learning about saving now."

A 4th grade pupil from a different school had never heard about this topic or subject.

In Serbia, sampling was done on a convenience basis: young people chosen for the interviews were all from the towns and municipalities where Pomoc deci already has different projects so during the field trips related to other projects, meetings with young people living in these towns and municipalities were held and the interviews on this topic were held. The interviews were held in three towns and municipalities. In Albania, Of the 31 young people, 12 were aged between 13 and 18 years old, of these 9 were female and 19 young people aged between 19 and 30 years old, of these 12 were females from Berat, Kukes, Lac, Lezhe, Tirana and Tropoje. These municipalities cover different geographic regions of Albania from south, central, north and north east regions and are places that Partnere per Femijet have implemented projects or have contacts with.

In Serbia, the questionnaires were sent to the schools with which Pomoc deci cooperates in different projects. The school Headmasters were asked to distribute the questionnaires to the classroom teachers (regardless of the main subject they teach), teachers of Mathematics and Citizenship courses. In Albania, teachers were contacted during field visits through working with Partnere per Femijet in their projects. 6 teachers were interviewed face to face and others in Tirana were contacted by the Researcher and asked specific questions in order to check-out information gained through the desk review and interviews. An interview was conducted with the Executive Director of Junior Achievement, a CSO that has a MOU with the Ministry of Education, Sport and Youth to implement financial literacy in mandatory education through the classes on civic education.

In addition, for Serbia, in this analysis, the main results from the evaluative study “Evaluation of the Effects of the Citizenship course in the secondary schools – 10 years on”, which has just been completed on the sample of 1073 pupils, 36 teachers and 20 school headmasters were included. The Study results were presented on April 1st, 2019. The Study was done by another NGO – Civic Initiatives in cooperation with Civil Rights Defenders.

Overvieë of the current situation

REPUBLIC OF SERBIA

Serbia had its educational system more – less unchanged from the seventies of the 20th century up to 2000 and it was the same as in all other former republics of Yugoslavia.

Since 2001, the system seems to be under constant reform and its being changed, adapted, or influenced almost every two years by the political changes in the society.

In addition to the changes in the overall strategy for education in Serbia (moving from the academic and general education strategy to the market-led and driven aims of education), over the last almost 20 years, there have been several changes in the strategies for adult education, and secondary education. There have been several changes of the overarching Law on the Foundations of Education (from preschool to university levels), and in the Law on Higher Education, that also affects pre-service training of the future teachers, and in Life-Long Learning that affects the professional development and in-service training of the current teachers.

Even though Serbia participated in the PISA testing from its introduction, in 2015, it decided not to be part of it and then changed its decision and participated in 2018 again. As part of PISA testing, financial literacy of the 15-year olds was part of the testing in Serbia only in 2018.

In the arena of Social education, civil society has started participating both at the level of peer-to-peer training for young people and in the development and the training for professional development of the teachers.

Both within social education and financial literacy, civil society was active since the 2001, but has become increasingly influential since 2006.

However, given the economic situation and grey-market employments that are paid usually in cash, high levels of financial uncertainty, long period of previous isolation and banking scams, there is also a certain level of distrust in banks. The lack of a strong system of the protection of personal data, late arrival of paypal and other forms of internet payments, have also contributed to the general lack of wide-spread use of various online financial transactions. This leads to the personal insecurity of the teachers to promote these new forms of financial management and general lack of proficiency in computer and internet usage among the adults doesn't help.

The mandatory education finishes at the age of 15 and by law, the employment is allowed after the mandatory education, so the 15-year old young people are in principle allowed to work. However, the

first national attempt at introducing financial education into the mandatory education started in the current school year (2018/2019) and only on a pilot level.

Social education within the educational system in Serbia is limited to the Citizenship classes that are elective and depending on the parents' choice. Based on the statistics, between 20 and 50 percent of the children attend this elective subject, largely depending on the educational level of their parents (the other option is religious class).

REPUBLIKA E Shqipërisë

Shqipëria pësoi shumë ndryshime politike, sociale dhe ekonomike gjatë viteve '90. Kështu, Shqipëria ka qenë në një fazë kalimtare, ku shteti, organizatat e shoqërisë civile ose sektori i biznesit privat po përpiqen të krijojnë sisteme sociale, ekonomike ose politike efektive dhe të qëndrueshme për të siguruar zhvillimin dhe përparimin. Në këtë kohë krizash dhe paqëndrueshmërie, financa është një nga sferat që ndikon në mirëqenien individuale dhe ekonominë sociale.

Aktualisht Shqipëria po përballet me një krizë ekonomike dhe fëmijët dhe të rinjtë janë ata që janë kryesisht të prirur për vështirësi financiare. Në këtë kohë fëmijët dhe të rinjtë duhet të mësojnë më shumë rreth mundësive financiare, financave personale; duke ditur si të përmirësojnë aftësitë e tyre të menaxhimit të parave, të maksimizojnë mundësitë e tyre financiare dhe sipërmarrjen për të qenë në gjendje të marrin vendime më të informuara në jetën e tyre.

Sistemi arsimor në Shqipëri ka kaluar një periudhë ndryshimesh thelbësore dhe përmirësimesh për shkak të ndryshimeve politike, reformës në sektorin social dhe arsimit, qasjes në BE dhe përmbushjen e të gjitha rekomandimeve për të përmirësuar politikën kombëtare, të cilat shpesh nxiten nga donatorët. Sidoqoftë, shumica e iniciativave ose programeve janë të fragmentuara, kanë mungesë të koordinimit multi-sektorial dhe politikave të zbatueshme funksionale në të gjitha nivelet. Mungesa e arsimit të duhur financiar të fëmijëve dhe të rinjve mund të rezultojë në vështirësi në të ardhmen në aftësi të vogla të menaxhimit financiar. Nuk ka një strategji gjithëpërfshirëse të arsimit financiar nga Ministria e Arsimit, Sportit dhe Rinisë për të mësuar fëmijët dhe të rinjtë për financat e tyre në një mënyrë efektive dhe të suksesshme, duke luftuar shkrim-leximin financiar me mundësinë e përdorimit të shërbimeve financiare dhe institucioneve.

Nga ana tjetër, Banka e Shqipërisë ndërmerret më shumë nisma, që nga viti 2006, me qëllim të ndërgjegjësimit dhe theksimit të rëndësisë së edukimit financiar, dhe ndikimit të përgjithshëm që ka ai në mirëqenien individuale, publike dhe në ekonominë e shoqërisë në përgjithësi. Prandaj, Banka e Shqipërisë ka krijuar disa projekte dhe programe të cilat shërbejnë si strukturë për të promovuar dhe kultivuar vazhdimisht shkrim-leximin financiar në Shqipëri. Sidoqoftë, adresimi i saktë i çështjeve të lidhura, të cilat kanë nevojë për më shumë informacion, aftësi ose masa mbrojtëse, kërkon hulumtime në nivelin aktual të arsimit financiar në Shqipëri Albania.”¹

për këtë arsye që vlerësimi ka për qëllim të eksplorojë situatën e politikave, sistemin arsimor dhe mjetet e përdorura për mësimin e edukimit financiar në sistemin arsimor fillor dhe të shkollës së mesme në Shqipëri. Vlerësimi do të paraqesë disa nga iniciativat e ndërmarra nga Qeveria shqiptare me sektorin ose institucionet private për të dhënë mësim në edukimin financiar dhe të paraqesë disa

¹ Financial Literacy in Albania: Survey Results for Measuring Financial Literacy of the Population, 2011 Kliti Ceca, Arlinda Koleniço, Egnis Isaku & Borana Haxhimusa

nga boshllëqet në njohuri dhe të sigurojë një zgjedhje të zgjidhjeve përkatëse për të adresuar këtë temë në një mënyrë të qëndrueshme.

Financial Literacy – Financial Education

Financial Education in Serbia

- Financial Strategy 2016 - 2020 made by Central Bank of Serbia, as its Strategic goal puts: “As regards financial education, the goal of the NBS, as a socially responsible institution, is to help citizens be better informed about and understand monetary policy and financial products and services, as well as to develop and nurture financial culture in youth, that is, help them become capable of making responsible and ethical financial decisions.”
- As one of three priorities it has defined: “Developing civil awareness in youth (acquainting them with their obligations and duties, and not only their rights)”.
- The expected outcomes of the elementary education have been adapted now to include financial literacy as one of the cross-cutting and general outcomes.
- Various individual initiatives have been available since 2006, including pilot projects and accredited training modules for preschool and elementary school teachers to introduce social or financial education in their schools, but the first national initiative “FinPis” started in the school year 2017/2018 with a total of 34 schools and eight preschools piloting a state project for financial literacy.
- Pilot project FinPis for elementary schools consists of the Guide for the teachers, Working sheets for children, an interactive computer game and some examples of good practice. The part of FinPis pilot project for the secondary schools consists of the Collection of mathematical/financial questions for children in the age group 15 to 19. Other announced material has not been developed yet. And no secondary school has been piloting this project yet.
- Curriculum for the Financial Literacy in the elementary school includes the topics related to the:
 - Needs and Wants
 - Money
 - Income
 - Budget
 - Planning and Managing Finances
 - Money and transactions
 - Financial risks
 - Saving, Insurance and Investment

- Curriculum for the Financial Literacy in the secondary school has not been available yet, but the short mathematical problem handbook includes the topics related to the:
 - Purchase of the ingredients for a producing a product
 - Different ways of understanding and payment of the household bills
 - Gross and Nett income
 - Bank loans
 - Prioritising the needs and responsibilities over wants
 - Car insurance policies
 - Frauds
 - Shares
 - Additional income and choosing a job
 - Credit and Debit cards

- For the young people in the age group between 19 and 30, there is no policy or organised initiative related to the financial education. National Employment Agency of the Republic of Serbia is named as one of the potential organisers of some courses for the unemployed people (including young unemployed people) as one of the main target groups for the implementation of the Strategy for the Financial Education in Serbia, developed by the Central Bank. However, no such courses have been developed yet.

- As part of the traditional practise throughout Serbia, up until 2000, most of the elementary and secondary schools had “Pupils Communes” – school level organisations that were producing and selling various products at subsidised prices, with the revenue being used for the needs of the pupils and schools. These organisations have largely been abandoned in the meantime, but now, since 2017, one of the initiatives from the Ministry of Education, Science and Technological Development is to revive them with the support from the Ministry. In a small number of schools this initiative is underway.

Edukimi financiar në Shqipëri

Që prej vitit 2015, edukimi financiar është kthyer në një komponent të dukshëm në programin e arsimit publik në Shqipëri. Pavarësisht kësaj, nuk ka një analizë bazë mbi njohuritë dhe edukimin financiar në shkollat Shqiptare. I vetmi studim i kryer mbi këtë temë është zhvilluar në vitin 2011 nga Banka e Shqipërisë me të rinjtë mbi 18 vjeç. Edhe pse ka pasur disa përmirësime në kurrikulën arsimore, serish edukimi financiar nuk është lëndë me detyrim në sistemin arsimor në Shqipëri, përveç lëndës së *Ekonomisë* në klasën e 12të. Gjithashtu, në sistemin e arsimit të detyruar, lënda e *Edukimit Qytetarë* është lëndë me zgjedhje. Në këtë kontekst, nuk ka evidenca bindëse mbi arritjet e këtyre programeve, në lidhje me nivelin e edukimit financiar dhe ndryshimeve apo përmirësimeve në sjelljen/qendrimet financiare të fëmijëve/të rinjve.

Përveç të dhënave cilësore, nuk ka të dhëna sasiore në nivel rajonal ose kombëtar mbi numrin e nxënësve që kanë marrë pjesë në lëndë të Edukimit Financiar; rezultate të tilla si numri i programeve ose ndonjë rezultat tjetër mbi efikasitetin e programit. Për të dhënë këtë lëndë, mësuesit duhet të jenë shumë të përgatitur dhe të aftë për të motivuar nxënësit të zgjedhin këtë lëndë, e cila në të vërtetë duhet të jepet si lëndë që në moshë të hershme. Sa më herët në sistemin arsimor të përfshihet kjo lëndë, (në vend që të pritet deri në gjimnaz) aq më i madh është ndikimi në të gjithë

shoqërinë, veçanërisht duke pasur parasysh se shumë nxënës braktisin shkollën dhe ky grup nxënës mund të kërkojnë ose kanë nevojë më shumë për edukim financiar ndaj dhe mund të përfitojnë nga një lëndë e tillë që fillon të mësohet që në moshë të hershme. Pavarësisht njohjes nga ana e qeverisë se egziston nevoja e edukimit financiar për çdo fëmijë, është e nevojshme të rritet niveli i ndërgjegjësimit dhe zhvillimi i politikave shtetërore për t'a promovuar dhe zhvilluar kurrikula të përshtatura që përfshijnë edukimin financiar që në klasat e arsimit bazë.

Pavarësisht përfshirjes së programeve financiare në disa lëndë dhe në disa shkolla në vitin 2012, përmes programit të menaxhuar nga Junior Achievement Shqipëri, nuk ka një raport monitorimi ose vlerësimi i cili mat nivelin e njohurive që përfitojnë nxënësit nga lëndët apo ndryshimet në sjelljen /qendrimit financiar të të rinjve ose fëmijëve. Për më tepër, Ministria e Arsimit, Sportit dhe Rinisë duket se nuk i jep përparësinë e nevojshme çështjes gjatë draftimit të standardeve të mësimdhënies ose të mësimnxënies apo në testimet periodike që u bëhen nxënësve

Më shumë informacion mbi aktivitetet e organizuara në kuadër të edukimit financiar janë siguruar nga institucionet financiare, të tilla si Banka e Shqipërisë, Shoqata Shqiptare e Bankave apo nga Junior Achievement Shqipëri, të cilët janë angazhuar në edukimin ose promovimin e kësaj teme.

Në vitin 2015, Edukimi Financiar është zyrtarizuar si lëndë me zgjedhje/e detyruar, kohë kjo kur Ministria e Arsimit, Sportit dhe Rinisë nënshkoi Marrëveshje Bashkëpunimi me Albanian American Development Foundation, përmes programit Junior Achievement Shqipëri. Për shkak të karakterit financiar të lëndës, shumë prej aktiviteteve ndërgjegjësuere dhe informuese janë zhvilluar nga Banka e Shqipërisë dhe Shoqata Shqiptare e Bankave, të cilët ofruan dhe një pjesë të mirë të trainimeve që nga viti 2010. Gjithashtu, aktivitetet për rritjen e ndërgjegjësimit mbi rëndësinë e kësaj lënde dhe pjesa më e madhe trainimeve të tyre kishin në fokus punonjësit e bankës, si dhe leksione për studentë kryesisht të universiteteve private në Tiranë në degët ekonomik, financë ose administrim biznesi.

Ishte programi i JAA i cili zhvilloi module specifike për mësimdhënien e edukimit financiar në shkolla dhe modulet e trainimit të mësuesve.. Megjithatë, nuk ka raport vlerësimi ose të dhëna mbi ndikimin e programit në përgjithësi ose ndikimin të përfituesit.. Në vitin 2016, Ministria e Arsimit, Sportit dhe Rinisë vuri me dije se programi u zgjerua në më shumë se 168 shkolla të mesme dhe paralelisht në shkollat e arsimit bazë në të gjithë Republikën duke përfshirë 77,000 fëmijë dhe nxënës.

Bazuar mbi intervistat dhe rishikimin e literaturës, duket që një pjesë e madhe e aktiviteteve janë përqëndruar në qytetet e mësha, dhe nuk ka të dhëna për shtrirjen e edukimit financiar në zona të largëta, rurale dhe në qytetet më të vogla².

Politikat Kombëtare dhe Iniciativat për Edukimin Financiar

Legjislacioni, politikat dhe planet e veprimeve në vijim janë ato të identifikuar për të adresuar çështjet e mësimin gjatë gjithë jetës, edukimit financiar, arsimit profesional dhe përgatitjes për punësim. Këto tema janë përparësi për qeverinë e Shqipërisë si qasje për uljen e nivelit të papunësisë së të rinjve.

² Junior Achievement, today's entrepreneurial children of the future. <https://arsimi.gov.al/junior-achievement-femijet-e-sotem-sipermarres-te-se-ardhmes/posted-2.6.2016>. Last accessed March 27, 2019.

Plani Kombëtar i Veprimit për Rininë 2015-2020 | Ministrisë së Arsimit, Sportit dhe Rinisë në sektorin efektiv të politikave të tregut të punës përqendrohet kryesisht në forcimin e kapaciteteve rinore si ndërmarrës. Nuk ka ndonjë objektiv të qartë për forcimin e aftësive të studentëve për njohuri financiare, megjithatë objektivi 6.1.4. është përqendruar në nxitjen e bashkëpunimit me palë të treta, donatorë ose institucione të cilat do të zbatojnë projekte në lidhje me zhvillimin e të rinjve dhe mësimin e aftësive të jetës.

Ligji 69/2012 për sistemin parauniversitar të arsimit në Republikën e Shqipërisë: Në nenin 13 përkrahëhet ndër të tjera pika:

ç) kompetencat për jetën, sipërmarrjen dhe mjedisin si Kompetenca Themelore për të gjithë studentët.

Neni 45, përcakton Dokumentacionin e Kurrikulës, duke përfshirë këtu tre lloje të kurrikulave: një kurrikul bazë, një kurrikul zgjedhje dhe një kurrikul për veprimtari plotësuese, duke i dhënë kështu rëndësi edhe lëndëve zgjedhore.

- Edukimi Financiar përfshihet si përparësi në programet e arsimit të BE 2015-2020.
- Edukimi Financiar si një nga 10 Aktet e Biznesit të Vogël për Evropën.
- Kurrikulat e reja janë zhvilluar për arsimin parauniversitar si pjesë e Kornizës së Kurrikulave të Arsimit Parauniversitar:

- Përqendruar në zhvillimin e kompetencave të studentëve / veprimeve funksionale kundër analfabetizmit
- Bazuar në filozofinë e të mësuarit gjatë gjithë jetës - kompetencat kryesore
- Shkathtësia financiare si pjesë e kompetencës së sipërmarrësit

Marrëveshja e bashkëpunimit ndërmjet Ministrisë së Arsimit, Sportit dhe Rinisë dhe Fondacionit Shqiptaro-Amerikan për Zhvillim, përmes programit Junior Achievement Albania (JAA), 14 Prill 2015

Programi Junior Achievement Albania është pjesë e kurrikulave të klasës së 12-të dhe një kapitull i veçantë për edukimin ekonomik në kuadër të lëndës "Shtetësia" në arsimin bazë të Republikës së Shqipërisë. Programi ka zhvilluar disa module mësimore për fëmijë dhe të rinj si dhe mësues.

- Edukimi financiar - një pjesë integrale e arsimit të sipërmarrjes në klasat 1-9, në lëndët Edukimi / Teknologjia / Matematika / Edukimi Ekonomik, etj.
- Edukimi ekonomik, klasa 12
- Seanca trajnimit të studentëve dhe mësuesve
- Modeli i përzgjedhjes "Udhëheqës për një ditë" për 12 nxënës të klasës - motivon studentët të bëhen udhëheqës duke ofruar ide inovative për lidhshmëri, duke lidhur shkollën me karrierën, duke mësuar në profesione, etj.

- Moduli “Kompania e Studentëve” për 12 studentë të klasave - duke ndihmuar studentët të kuptojnë biznesin dhe vlerat e tij, të zhvillojnë aftësi ndërmarrësie, të punojnë në partneritet në një mënyrë krijuese dhe si të qasen në ekonominë botërore bazuar në njohuritë që marrin në shkolla.
 - “Etika e Biznesit” synon të promovojë dhe zhvillojë aftësi etike për vendimmarrje ndërsa nxënësi përgatitet të bashkohet me fuqinë punëtore për të qenë një kontribues në tregun global. Kjo temë realizohet përmes aktiviteteve interaktive në klasë, por edhe përmes punës së pavarur në shtëpi.
 - “Shkathtësitë për sukses” njeh studentët me aftësitë kryesore për të pasur sukses në jetë dhe punë. “Financat personale” u shpjegon studentëve se, për të pasur burime të shëndosha financiare, ata duhet të mendojnë se si të planifikojnë dhe menaxhojnë zgjedhjet në jetën e tyre.
 - Ai i njeh ata me rolin e të ardhurave personale, ndikimin e zgjedhjeve të arsimit në të ardhurat gjatë gjithë jetës dhe përcakton rëndësinë e planifikimit në marrjen e vendimeve financiare.
 - “Të bëhesh një sipërmarrës” prezanton studentët me elementët thelbësorë të një plani praktik të biznesit. Duke zhvilluar në detaje të gjitha elementet e planit të biznesit, ky program i sfidon ata të fillojnë një biznes personal ndërsa ata janë akoma në shkollë të mesme
- ✚ Bashkëpunim i përmirësuar i Ministrisë së Arsimit, Sportit dhe Rinisë dhe Bankës së Shqipërisë për të prodhuar module arsimore mbi Literacy Financiar dhe Shoqatën Shqiptare të Bankave duke u përqëndruar në promovimin e arsimit financiar përmes konkurseve dhe kuizeve.
- “Publikimi i moduleve” Edukimi Financiar ”për nxënës të shkollës fillore dhe të mesme (lëndë zgjedhore), i integruar në modulet JAA
 - 1,2,3 Cufo Derri po mëson të kursejë.... Një modul i përdorur për fëmijët nga klasa e parë deri në të tretën në arsimin fillor.
 - Financat personale në modulin tuaj të dorës. Mësimdhënia për të jetuar jetën si një marrëdhënie e konsumatorit, e bankës ose e institucionit financiar, aftësi sipërmarrëse dhe planifikim i suksesshëm i financave tuaja.
 - Kampet Verore për 30 studentë me temën "Si t'u mundësojmë bankave të rrisin klientët e tyre duke zhvilluar teknika të marketingut përmes përdorimit të teknologjisë celulare.
 - Kuiz për shkollat e mesme me Paratë Evropiane me 350 nxënës nga 59 shkolla
 - Ligjërata mbi Si të bëhet një ndërmarrës
 - Kuiz, Mëso, Ruani dhe Fitoni të organizuar kryesisht në Tiranë.

Struktura përgjegjëse për përgatitjen e moduleve të trajnimit për mësuesit dhe studentët, faqja në internet e Institutit për Zhvillimin e Arsimit (IZHA) ka burime shumë të kufizuara në

shkrim-leximin financiar dhe sipërmarrjen, të kufizuar në vetëm dy kurrikula, atë të Shkathtësisë Financiare dhe Edukimit të Karrierës.

Modulet e Edukimit Financiar Klasat 1 - 9 në Sistemin Themelor të Arsimit Fillor

Kurrikula e klasës një

Tema: Familjarët tanë

- *Thekson rolin që njerëzit luajnë në ekonominë lokale dhe përfshin fëmijët në aktivitete që lidhen me nevojat, dëshirat, profesionet, mjetet dhe aftësitë e tyre dhe ndërvarësinë.*

Kurrikula e klasës së dytë

Tema: Të ardhurat familjare, paratë, përdorimi i parave dhe kursimet. Banka e Kursimeve

- Fëmijëve u mësohet të kuptojnë ndryshimin midis dëshirave dhe nevojave;
- Fëmijëve u mësohet rëndësia e ushqimit, rrobave, shtëpisë, familjes, lojërave, dashurisë, respektit, librave dhe sigurisë;
- Fëmijët përshkruajnë punën që bëjnë familjarët për të siguruar jetesën;
- Tregon sesi familjet përdorin para për të përmbushur nevojat dhe dëshirat themelore;
- Siguron justifikime objektive pse nevojat e familjes janë para dëshirave të fëmijëve.

Kurrikula e klasës së tretë

Tema: Prodhimi, Shpërndarja dhe Konsumimi

Tregon se një nga qëllimet e një banke është të kursejë paratë tona

- Plotësoni një dokument të thjeshtë bankar
- Bëni një bilanc financiar personal

Kurrikula e klasës së katërt

Tema: Cila është idea juaj:

Fëmijët mësojnë për sipërmarrjen, duke siguruar idetë e tyre për disa aktivitete ekonomike.

Kurrikula e klasës së pestë

Tema: Evropa dhe unë

- Fëmijëve u kërkohet të përcaktojnë termin "rajon", "burim", "biznes" dhe "sipërmarrës",
- Fëmijët bëjnë dallimin midis burimeve njerëzore, natyrore dhe atyre kapitale
- Fëmijët zgjedhin vendndodhjen e një biznesi në rajon
- Analizoni burimet në rajone të ndryshme
- Përcaktoni terminologjinë për "të ardhurat", "shpenzimet", "fitimet" dhe "humbjet"
- Tregon se si biznesi i regjistron të ardhurat e tyre;
- Gjeni zgjidhje për çështje të lehta biznesi;

- Përcakton "pamjaftueshmërinë" dhe shpjegoni pse i detyron njerëzit të bëjnë zgjedhje;
- Shpjegon rëndësinë e parave;
- Shpjegon rëndësinë e fluksit të parave për aktivitetet ekonomike
- Regjistron të ardhurat dhe shpenzimet e një biznesi;
- Llogarit fitimin dhe humbjen;
- Tregon rolin e kredisë në një biznes.
- Mundëson llogaritjen e fitimit dhe humbjes dhe mëson rëndësinë e kredisë.
- Studenti bën kërkime të thjeshta në një rajon, për burimet e nevojshme për biznesin e tij / saj.

Kurrikula e klasës së gjashtë

Tema: Tregu Global

- Fëmijët mësojnë pse vendet kanë para dhe vlerë të ndryshme;
- Shpjegon pse tregtia ndërkombëtare kërkon shkëmbim parash;
- Mësoni rreth procesit të këmbimit dhe kursit të këmbimit
- Argumenton pse vendet mund të mbështesin ose kundërshtojnë krijimin e një monedhe të përbashkët.

Klasa e Shtatë Kurrikulave

Tema: Ekonomia për sukses

- Rinisë iu kërkohet të analizojnë mënyrën se si konsumatorët paguajnë më mirë për shërbimet e tyre.
- Procesi se si llogariten pikët për kartën e kreditit (mësoni rreth raporteve pozitive dhe negative të kredisë
- Të mirat dhe të këqijat e përdorimit të një karte debiti / krediti
- Studentët mësojnë se jeta është pjesë e saj, dhe siguria personale dhe përgjegjësia personale ndihmojnë në zvogëlimin e pasojave financiare të humbjes ose dëmtimit.
- Tregon rëndësinë e një buxheti të ekuilibruar për të gjithë punëtorët;
- Përcakton termin "të ardhura" dhe bën dallimin midis konceptit të "të ardhurave neto" dhe "të ardhurave bruto";
- Tregon mënyrat për balancimin e buxhetit;
- Identifikon ndryshimin midis kartës së debitit dhe kartës së kreditit;
- Shpjegon avantazhet dhe disavantazhet e secilës kartë;
- Argumenton rëndësinë e përgjegjësive personale për vendimet financiare;
- përshkruan pasojat e favorshme dhe të pafavorshme të rezultateve të ulëta dhe të larta të kredisë (besueshmëria e huave);
- Shpjegon veprimet që bëjnë që besimi i kreditorit të zvogëlohet dhe / ose të rritet;

- Hulumton koston dhe pasojat e rrezikut;
- Shpjegon se si sigurimi është një mënyrë për të zvogëluar rrezikun e mundshëm financiar;
- Vlerëson rolin e vetë-përgjegjësisë në zvogëlimin e rrezikut.

Moduli i shkrim-leximit financiar - 36 orë kushtuar

Tema: Studenti përshkruan institucionet financiare, funksionet dhe instrumentet e tyre në tregun financiar (12 orë)

- Njohuri themelore ekonomike dhe financiare
- Kuptimi i kulturës financiare
- Karakteristikat e sistemeve ekonomike
- Specifikat e ekonomisë shqiptare
- Mjedisi Financiar, politikat fiskale dhe monetare
- Institucionet financiare, funksionet dhe politikat
- Shërbimet financiare

Studenti kryen veprime personale të menaxhimit të financave (24 orë)

- Vlera e parasë monetare
- Inflacioni dhe kursi i këmbimit të parave
- Produkte dhe shërbime bankare
- Llojet e llogarive dhe depozitave bankare, norma e interesit
- Llogaritë e kursimeve, debitit dhe kredisë
- Llojet e llogarive dhe depozitave bankare, norma e interesit
- Llogaritë e kursimit, rrjedhës dhe kredisë
- Kartat bankare
- Skema e sigurimit të depozitave
- Shpenzimet e kursimit dhe huamarrjes dhe përfitimet
- Raporti midis taksave, kontributit të shëndetit dhe sigurimeve shoqërore dhe të ardhurave personale;
- Procesi i hartimit të buxhetit dhe plani i kursimeve

Modulet e Edukimit Financiar nga arsimi parashkollor në klasën e dytë janë kryesisht të përqendruara në menaxhimin e parave ditore dhe planifikimin për nevojat e tyre.

Gjatë klasave të treta deri në gjashtë fëmijët bëhen më të vetëdijshëm për rëndësinë e institucioneve financiare, siç janë bankat dhe zhvillojnë më shumë njohuri për t'u bërë ndërmarrës, duke mësuar për përdorimin e parave, monedhave të ndryshme dhe përdorimin e burimeve për të fituar fitime.

Kurrikulat e klasës 7 theksojnë rëndësinë e individit në zbutjen e rrezikut.

Sidoqoftë, bazuar në këtë kurrikul, arsimi financiar i ofruar është mjaft themelor dhe përqendrohet në llogaritjet e kursimeve dhe matematikës, në vend që të përqendrohet në mirëkuptimin dhe njohuritë që u duhen të rinjve për mënyrën e përdorimit dhe përfitimit nga ATM-të, investimin e parave, përdorimin e kartave të kreditit për blerja e produkteve të nevojshme, mekanizmat e pagesës së faturës ose të transaksioneve, taksat, huatë, kreditë dhe pensionet etj. Përveç kësaj, ajo që mungon më thelbësisht është se nuk ka asnjë lidhje midis teorisë dhe praktikës aktuale. Për të kuptuar se çfarë kuptojnë këto tema në jetën reale fëmijëve duhet t'u ofrohet mundësi për të hyrë në shërbime ose institucione që ofrojnë shërbime të tilla financiare dhe për të praktikuar konceptet financiare.

Informal Financial Literacy Activities

Informal financial literacy programmes are being organised and facilitated ěithin Albania for different aged children and youth. These include:

The Albanian Association of Bankers has shoěn a high interest in organizing aěareness raising activities on Financial Education involving youth in state competitions or summer camps and organizing study visits in the Museum of the Bank of Albania.

The Bank of Albania has included financial literacy in its "Medium- term Development Strategy 2019-2021". They ěant to develop financial literacy through open lectures ěith qualified bank employers or guests, extra-curricular education classes for children 6-12 years old, aěareness raising activities such as the "Global Money ěěek Campaign", or contests, essay competitions etc. under the same topic. The Museum of Bank of Albania is also an important tool in promoting financial literacy for the ěide public and especially children and youth.

Aktivitetet informale tě Edukimit Financiar

Programet joformale tě arsimimit financiar janě duke u organizuar dhe lehtěsuar brenda Shqipěrisě pěr fěmijě dhe tě rinj tě moshave tě ndryshme. Kjo perfshin:

Shoqata Shqiptare e Bankierěve ka treguar njě interes tě lartě pěr tě organizuar aktivitete pěr ngritjen e vetědijes pěr Edukimin Financiar qě pěrfshijně tě rinjtě ně gara shtetěrore ose kampe verore dhe organizojně vizita studimore ně Muzeun e Bankěs sě Shqipěrisě.

Banka e Shqipěrisě ka pěrfshirě Aftesite financiare ně "Strategjině e Zhvillimit Afatmesěm 2019-2021". Ata duan tě zhvillojně arsimimin financiar pěrmes leksioneve tě hapura me punědhěněs ose mysafirě tě kualifikuar tě bankave, klasa arsimore jashtě-kurrikulare pěr fěmijě 6-12 vjeç, aktivitete pěr ngritjen e vetědijes si "Fushata Globale e Javěs sě Parave", ose konkurset, konkurset ese etj. te njejtěn teme. Muzeu i Bankěs sě Shqipěrisě ěshtě gjithashtu njě mjet i rěnděsishěm ně promovimin e arsimimit financiar pěr publikun e gjerě dhe veçaněrisht pěr fěmijě dhe tě rinj.

Social Education

Social Education in Serbia

- In the current system of the national approach to education, preschools and schools have a dual function – education and "upbringing". This implicitly requires that part of the system is dedicated to social education. Per official terminology and definition, in the period prior to mandatory elementary education, the stress s is on "upbringing" ("preschool upbringing and

education”, èhilst from the start of the elementary education the priority is given to the education (“elementary and secondary education and upbringing”). At the adult level, the system recognises only educational role of the system.

- The educational system of the elementary and secondary level is organised toèards reaching the expected outcomes: for each individual subject and cross-cutting, inter-disciplinary general competences. The cross-cutting inter-disciplinary general competences expected to be achieved at the end of the secondary school (18-19 years of age) include personal, social and professional competences like: communication, problem solving, cooperation, responsible participation in the democratic society, responsible attitude toèards the environment and entrepreneurial competences.
- From grade 1 to the end of the secondary schools, pupils choose betèeen tèo optional subjects: Citizenship and Religion.

The curriculum for the Citizenship subject in the elementary education includes topics related to the:

- personal understanding,
- emotions and management of the emotions,
- child rights,
- active participation in school life,
- respect for others,
- one’s place and relations èithin the family, school, community,
- caring for the environment,
- peer violence,
- social responsibility,
- democracy,
- project development,
- activism and volunteering,
- media, international and national organisations, non-governmental organisations.

The curriculum for the Citizenship subject in the secondary schools includes topics related to the:

- Personal Identity, group identity and others,
- Communication in the group,
- Group and community relationships,
- Violence and peace building,
- Rights and responsibilities,
- Democracy and democratic decision making,
- Governance (central, local),
- Parliament, Assembly,
- Civil society,
- Social entrepreneurship, importance of information,
- Professional development

- Intervieë ëith the future employer
 - Pupils ëho chose religion as an optional subject only have Christianity and Orthodox Christian related themes and topics throughout their elementary and secondary education and have no topics or themes in the curriculum that are included into the Citizenship education attended by other children. On average, more than tëo thirds of children are attending religious classes, so social education is received through Citizenship classes only by minority of children.

Edukimi Shoqëror në Shqipëri

Edukimi qytetar është lëndë që u ofron mundësi nxënësve nga arsimit parashkollor deri në klasën e 9të mbi rolin e individit në shoqëri, përgjegjësinë ndaj të tjerëve, familjes, komunitetit dhe shoqërisë.

Në këtë lëndë trajtohen tema të tilla si të drejtat, përgjegjësia, qytetaria, pjesëmarrja, diversiteti dhe respekti për të tjerët.

Tema të tjera përfshijnë: individin, grupin dhe shoqërinë; prodhimin, konsumimin dhe shpërndarjen; kulturën. Fëmija mëson për veten, për të tjerët, për familjen si dhe për kontekstin e gjërë, klasën dhe komunitetin ku jetojnë.

Koncepti i nevojës dhe dëshirës – ndryshimet midis tyre. Këto koncepte ilustrohen me dëshirat dhe nevojat në familje, klasë dhe në komunitet; eksplorimi secilit dhe të kuptuarit e ndryshimeve midis nevojave të grupeve dhe njërëzve të ndryshëm.

Diskutime mbi aftësitë ndërpersonale, marrëdhëniet në grup ose në komunitet si dhe të drejtat e përgjegjësitë që lindin duke qënë pjesë e një grupi ose komuniteti.

Nën temën e kulturës trajtohet më shumë koncepti i komunitetit. Fëmijët mësojnë më shumë për të tjerët dhe njëkohësisht kuptojnë çfarë i dallon nga të tjerët, interes dhe çfarë e bashkon një komunitet bazuar në interes e përbashkëta.

Në temën njërëz dhe vende, ata mësojnë mbi rëndësinë e marrëdhënieve ndërpersonale, njohin cilësitë që duhet të ketë dikush për të qënë shok/shoqe e mirë dhe përkatësia në një komunitet. Gjithashtu trajtohen dhe rregullat që egzistojnë për krijimin e përkatësisë në grup ose në një komunitet.

Të drejtat janë temë më vete dhe fokusohen në faktin se nëse respektoni të drejtat e të tjerëve atëherë dhe të drejtat e tua do të respektohen..

Në kapitullin mbi prodhimin, konsumimin dhe shpërndarjen, fëmijët mësojnë mbi rëndësinë e parasë për shoqërinë në terësi.. Gjithashtu, në këtë kapitull trajtohet se çfarë mund të bëjnë fëmijët dhe individë të tjerë në komunitet për të përmirësuar shërbimet në atë komunitet. Respektimi i të drejtave të të tjerëve është kyç për stabilitetin e komunitetit.

Komuniteti dhe shërbimet në komunitet; cilat janë institucionet që ofrojnë shërbimet e nevojshme; si ofrohen këtë shërbime në ndërveprim me prindërit ose anëtarë të tjerë të komunitetit (pra, rritja e ndërveprimit në komunitet).

Në klasën e pestë, lënda e edukimit qytetar trajton grupet e ndryshme sociale dhe termin vullnetar. Çfarë do të thotë të jesh qytetar i mirë si dhe vullnetarizmi si niveli më i lartë i qytetarisë..Gjithashtu, fëmijët mësojnë për rolet e ndryshme që mund të ndërmarrin në shoqëri për ta përmirësuar atë.

Sample

Serbia

Young people

Është intervjuë 66 young people in the age group between 13 and 22 years of age. They all come from various ethnic, social and educational backgrounds. There were 39 male and 27 female participants in the interview.

There were 11 of them attending the elementary school, 52 attending the secondary school and three of them have graduated from the secondary school.

Teachers

The questionnaires for teachers were sent to five elementary schools and five secondary schools. They have received 60 filled-in questionnaires back. Class teachers (regardless of their main subject), Mathematics and Citizenship subject teachers were answering the questionnaire.

Stakeholders

Semi-structured interviews were held with the School Principals in Vranje, Bujanovac, Belgrade, Valjevo and Surdulica. Another set of semi-structured interviews was held with a representative from the National Institute for the Improvement in education, but also with the representatives of the NGOs working with young people, with Civic Initiatives NGO which participated in the development of the curriculum for Citizenship course and Child Rights Centre which is the lead NGO and the coordinator for the development of the shadow report on the child rights implementation for UN Committee for the Child Rights.

Shqipëria

Të rinjtë

Intervistat nga një deri në një dhe grupet u krijuan me të rinj në grupmoshën nga 15 deri në 29 vjeç. Mostra e të rinjve u zgjodh përmes një qasje metodologjike të lehtësisë; përmes kontakteve brenda projekteve të Partnerë për Fëmijët dhe përmes intervistave me të rinjtë që aktualisht po studiojnë në universitete në Tiranë.

Kjo gamë e pjesëmarrësve të rinj mundësoi mbledhjen e informacionit nga studentët aktualë brenda Shkollave fillore të përparuara, shkollave të mesme dhe maturantëve të fundit të cilët kanë filluar arsimin e tyre të lartë si studentë të universitetit. Të rinjtë e moshës 15 deri në 18 vjeç duhet të

kishin marrë një arsim të shkrim-leximit financiar për shkak të programeve kombëtare dhe zgjedhore në arsimin e detyrueshëm dhe të klasës së 12-të në shkollat e mesme. Të rinjtë e moshës 20 deri 29 vjeç u intervistuan për të parë nëse ata kishin pasur qasje në programe joformale, programe në internet ose projekte të organizuara nga organizatat e shoqërisë civile dhe ndryshimin në nivelin e tyre të arsimit financiar ndaj bashkëmoshatarëve të tyre të rinj.

Intervistat u realizuan me gjithsej 31 të rinj. Nga këta 12 të rinj ishin të moshës midis 13 dhe 18 vjeç, nga këta 9 ishin femra dhe 19 të rinj të moshës midis 19 dhe 30 vjeç, nga këta 12 ishin femra nga Berati, Kukësi, Laçi, Lezhe, Tirana dhe Tropoje. Këto bashki mbulojnë rajone të ndryshme gjeografike të Shqipërisë nga rajone jugore, qendrore, veriore dhe veri-lindore.

Përveç intervistave gjysmë të strukturuar të bëra me grupe të rinjsh, pyetje ad hoc u parashtruan gjithashtu një përzgjedhje të studentëve që frekuentojnë shkollat fillore për të parë nëse ata kishin dëgjuar për edukimin financiar. Një vajzë e klasës së 6-të që ndiqte një shkollë në Vaqarr nuk kishte mësuar kurrë mësim mbi edukimin financiar në klasat e saj të shtetësisë. Tre nxënës nga dy shkolla të ndryshme në Tiranë, kryeqyteti raportoi:

"Unë kam bërë diçka, por nuk mund të kujtoj saktësisht se çfarë ishte". Nxënësi i klasës së 6-të. Një nxënës i klasës së 4-të nga e njëjta shkollë, tha që, "Ne kemi mësuar për para në këtë vit dhe po mësojmë tani për të kursyer".

Një nxënës i klasës së 4-të nga një shkollë tjetër nuk kishte dëgjuar kurrë për këtë temë ose temë.

Mësuesit

Mësuesit e intervistuar u afruan për pikëpamjet dhe njohuritë e tyre për njohjen financiare përmes përfshirjes së tyre në projektet e Partnerë për Fëmijët. Për më tepër, mësuesit dhe drejtorët e shkollave u qasën në baza ad hoc nga qytete të mëdha për të vendosur nëse në shkollat e tyre ata po zbatonin një program të edukimit financiar dhe ndikimin e tij.

Drejtorët e shkollave dhe mësuesit të cilët u kontaktuan në baza ad hoc, dhanë informacionin e mëposhtëm kur u pyetën pikëpamjet e tyre mbi edukimin financiar dhe zbatimin e programit në shkollat e tyre.

Një drejtor i një shkolle fillore në Elbasan, kurrë nuk kishte dëgjuar për një temë të tillë në arsimin bazë ekzistues. Ajo konfirmoi që asnjë prej stafit nuk kishte marrë pjesë në një trajnim mbi edukimin financiar. Komente të ngjashme u bënë nga drejtorët e shkollave dhe mësuesit pavarësisht se JAA raportoi se aftësimi i mësuesve ka ndodhur në të gjithë vendin dhe se shumica e shkollave kanë pasur të paktën disa mësues të trajnuar.

Pra, megjithëse arsimi qytetar me përfshirjen e një kapitulli mbi arsimimin financiar në secilin libër, raportohet se është i disponueshëm në të gjithë Shqipërinë, duket se edhe në qytetet kryesore ka boshllëqe si në njohuritë e drejtorëve të shkollave ashtu edhe të mësuesve dhe kjo ka implikime për atë që mësojnë mësuesit individualë dhe fëmijët dhe të rinjtë po mësojnë.

Një përzgjedhje prej 6 mësuesve që punojnë në Bashkitë Kukës dhe Tiranë u ftuan në një intervistë duke përdorur pyetësin e përgatitur.

Aktorët kryesorë

Palët e interesuara profesionale u zgjodhën për punën e tyre të njohur dhe përfshirjen në zhvillimin dhe zbatimin e mësimit financiar, ekonomik dhe / ose sipërmarrës brenda sistemit arsimor të Shqipërisë.

Intervistat u ndërmorën me një ish-specialist të IZHA, (Instituti për Zhvillimin e Arsimit) përgjegjës për zhvillimin e kurrikulave sipërmarrëse i cili përfshinte mësimin sipërmarrës dhe edukimin financiar si një kompetencë kryesore për të mësuar gjatë gjithë jetës dhe një drejtor ekzekutiv të një organizate të shoqërisë civile përgjegjëse për zhvillimin dhe përfshirjen e një moduli të arsimimit financiar brenda kurrikulave të shtetësisë në arsimin e detyrueshëm nga klasa 1 deri në 9 dhe në klasën e 12-të në shkollat e mesme brenda mësimeve të Ekonomisë.

Këta persona u identifikuan nga studiuesit si ata persona që kishin njohuri dhe ekspertizë më të rëndësishme për sa i përket lëndës, përkatësisht shkrim-leximin financiar dhe zhvillimin dhe përfshirjen e kësaj lënde brenda arsimit të detyrueshëm dhe të shkollës së mesme në Shqipëri.⁸

Ëhat Are Young People Saying

Serbia

In relation to the question whether they had any financial education in the formal educational system, except for those young people who are actually being educated in the secondary school for business and economy, none of the participants have ever had any financial education in the curriculum of any subject. Even those participants that are studying economy and business, learn about finance in the framework of book-keeping skills, and have no tuition related to the personal savings, financial planning, banking, or risks. Three participants are having entrepreneurship classes as part of the optional subjects and they are familiar with some segments of the financial literacy – especially with the terms used and what they mean.

Only one participant mentioned that within the classes of Citizenship education in the elementary school, there was a discussion about saving and in the context of saving the electrical power.

Answering the question whether the participants have had any experience in financial planning, budgeting or savings in non-formal education, about one third of the interviewees who have been active and participating in various youth projects responded that they have participated in the project financial budget preparation and planning.

Only one young person has ever had any experience in using online programmes related to finance – he was involved in online trading shares for a short while.

Most of the participants were aware of their monthly costs related to the use of mobile phone. All of them have a prepaid phone card and ask parents to give them the money to top up their phone card. “Even I need to top up my phone card, I ask my parents for the money and if they give me the money I top it up, if they don’t”, said one of the interviewees which was echoed in other young people’s answers too. The participants also confirmed that they do not make any real plan to make their phone credit last longer. However, they “save” the money by using various applications for free of charge calls at places with WiFi in order to have more time for social media network use. Even choosing a prepaid package, they calculate which package offers better ratio of free minutes and Internet for their own needs.

Out of all 66 participants, 15 have a bank account (13 of them are recipients of scholarship support and therefore are obliged to have a bank account, and 2 have a personal bank account based on their own wish). Although all 15 participants who have bank accounts also have debit cards, only 3 are actually using their debit cards. Majority of the participants do not know a difference between a debit and a credit card. In addition, none of the financial services that banks offer are known to the participants, except for the possibility of taking a loan from the bank. General attitude among the participants is that taking a loan from a bank is a bad option and should happen only “if absolutely necessary”. Majority (almost 75%) does not know if and which bank services their family members are using. Using cash is the preferred option in all transactions.

Simultaneously, the participants had little knowledge about taxes, different types of them and what makes a difference between the gross income and net income. Almost all the participants named every tax or deduction from the income as VAT!

Around 75% of the participants have been buying various products online with the payment arranged upon receiving the product. Only five participants stated that they know that their parents pay some bills online. In general, buying products or paying for the bills online is not perceived as negative experience, but at the same time they could not name the risks except for the possibility of being delivered a wrong article when buying online.

All participants are of the opinion that financial education is useful and that young people should learn about financial stuff, personal, peer and family financial planning, bank services, transactions, risks, but also about potential sources of income over internet. Gender stereotypes appear in their answers to the questions whether it is more important for girls or for boys to gain financial literacy: in favour of the opinion that it is more important type of learning for boys argue that boys spend easily any money on betting, and other unimportant stuff, so they should learn how to save, plan and budget since the girls are better at saving, rational spending and planning. The ones in favour of the opinion that these skills are more important for girls argue that girls spend a lot of money on makeup, clothes and other fashionable items and therefore they need to become more prudent in handling the finances.

Huge majority of young people do not get a regular pocket money from their relatives, but ask for the money when they need it. Money that is received in this way generally is immediately spent. Only five young people claimed that they save the money and the savings go towards clothes and trainers. One third of the young people participate in various seasonal field works and earn money alongside their parents. This group participates in the household plan to earn money in this way for some bigger investments – renovating the house or something similar.

Almost all the participants claimed that they know what the household bills look like (electricity bill, water consumption bill), but only three of them said that they participated in the family discussions about the expenses and financial planning. According to the participants, all the financial planning within their households could be through discussion and not on paper.

In terms of the elements of social education, the participants knew about peer education in general, but the roles and responsibilities of a peer trainer were not clear. Upon discussing what a peer trainer does and needs to do and know, about one third of the participants were willing to be peer trainers for their colleagues (20 participants).

The Study on the effectiveness of the Citizenship classes in secondary schools also reveals that in the age group 15-19, young people know least about various types of negative inter-group relationships, activism, the role of an active citizen in a society. The participants claimed that they learnt most about their roles and responsibilities, respecting laws and regulations and the roles of civil society.

Shqipëria

Informacioni kryesisht i mbledhur nga të rinjtë e moshës 15 deri 29 vjeç treguan se shumë pak informacion ose trajnime i ishin dhënë secilës grup moshe në lidhje me arsimimin financiar gjatë arsimit të tyre të detyrueshëm. Disa të rinj kishin marrë një arsim financiar në lëndën e detyrueshme Ekonomike në klasën e 12-të në shkollat e mesme.

Një vajze mbi 18 vjeç kishte dëgjuar për një projekt të drejtuar nga Junior Achievement në Shkollën e Mesme në Kukës, në lidhje me planifikimin e biznesit dhe aksesorët e punuar me dorë dhe pikturën. Ajo shtoi se programi deri më tani nuk kishte qenë sukses, por më shumë përparime janë parë kohët e fundit. Të rinjtë që frekuentojnë aktualisht këtë shkollë të mesme, për çudi nuk kishin dëgjuar për këtë program, i cili do ta shtynte njeriun të vinte në dyshim se si zhvillohen orët e mësimit dhe pse nuk ishin të gjithë të rinjtë të vetëdijshëm për ekzistencën e tij.

Në përgjigje të pyetjeve të bëra për të rinjtë ata u përgjigjën në përputhje me rrethanat:

1. Shqyrtimi i temave; financa, buxhetim, para, kursime ose ekonomi, vetëm 14 të rinj dinin disa nga termat dhe kryesisht kjo kishte qenë në kuadër të mësimeve ekonomike në klasën e 12-të në shkollën e mesme. Pjesa e mbetur 17 nuk i kishte pranuar kurrë këto terma t'u shpjegonte ose t'u mësonte atyre këto terma.

2. Vetëm një person kishte marrë pjesë në një aktivitet nga një organizatë ndërkombëtare në një kurs novator për planifikimin e biznesit, pjesës tjetër nuk i ishte ofruar kurrë mundësi për një kurs ose program të tillë.

3. Vetëm një i ri kishte marrë pjesë në një program online të drejtuar nga Google. Ai nuk e ndjeu se kishte arritur shumë njohuri ose përfitime nga programi.

4/5. Deri më tani, njohja dhe kuptimi më i madh që kishin të rinjtë ishte në lidhje me pagesa dhe pako për telefonat e tyre celular. Të gjithë të rinjtë e intervistuar kishin një telefon celular për përdorimin e tyre. Paketat dhe kostot ishin të ndryshme dhe silleshin midis 700 dhe 1.500 Leke shqiptare në muaj. Prioritetet që ata kërkojnë brenda paketave mujore të lëvizshme janë sasia e përdorimit në internet dhe internetit që ata mund të marrin. Një person gjithashtu kishte një paketë që i siguronte asaj thirrje ndërkombëtare. Të rinjtë nuk kanë një plan që kredia e tyre të zgjasë më shumë ose të kalojë në muajt e tjerë. Dy nga të rinjtë deklaruan se kërkojnë promovime telefonike që do t'u japin atyre maksimumin për tarifën më të ulët të pagesave.

6. Sa i përket asaj nëse temat e financave, buxhetimit dhe parave janë më të rëndësishme për djemtë sesa vajzat, dy të intervistuar femra nga të rinjtë e intervistuar thanë se është më e

rëndësishme për djemtë, sepse si burra ata bëjnë menaxhimin e financave në shumicën e tyre të familjeve '

7. Në lidhje me nivelin e besimit që kanë të rinjtë në lidhje me llogaritë bankare dhe të procesuara të përdorura brenda bankave; 24 prej tyre u përgjigjën se ndjehen të sigurt, 5 prej tyre u përgjigjën se nuk ndjehen të sigurt dhe 2 prej tyre nuk janë shumë të sigurt në lidhje me proceset dhe nuk mendojnë se ato shpjegohen gjithmonë mjaft qartë.

8. 26 të rinj kanë një llogari bankare dhe nga këto, çdo person ka një kartë debiti. Të gjithë të anketuarit ishin në gjendje të përshkruanin ndryshimin midis një karte debiti ose kredie.

9. 14 të rinj kanë bërë blerje në internet. Mallrat kryesore të blera përfshijnë: këpucë, rroba, pajisje informatike dhe stoli. Një person ka përdorur E-bay dhe përveç kartës së saj të debitit ka përdorur edhe PayPal.

10. 28 nga 31 të rinjtë e intervistuar kuptojnë termat kredi, huazim, hua, përqindje ose borxhe. Dy nga të rinjtë nuk ishin të sigurt për termat, përqindjet dhe huazimet dhe një person nuk ishte i sigurt për asnjë prej kushteve.

11. Në lidhje me nevojën për të mësuar më shumë ose të përmirësuar në lidhje me financat, paratë, buxhetimin, huazimin dhe kursimet brenda shkollës, të gjithë të rinjtë e intervistuar menduan se kjo ishte një temë shumë e rëndësishme dhe duhet të mësohen më shumë. Janë identifikuar disa nevoja specifike si; duke kursyer para, duke administruar paratë e dikujt dhe duke hapur llogari bankare.

Edhe pse shumica e të rinjve të intervistuar dukej se kishin një nivel themelor të të kuptuarit të aspekteve financiare, pavarësisht mungesës së një programi ose moduli që ata mund të identifikonin si pjesë e mësimit të detyrueshëm ose të shkollës së mesme, ata u pyetën se si e kishin zhvilluar këtë mësim . Disa kishin prindër që ishin ekonomistë, dhe njohuritë e tyre u kishin kaluar fëmijëve të tyre, disa kishin mësuar për dallimet midis pagave bruto dhe neto, si pjesë e një mësimi në Ekonomi dhe disa kujtojnë në klasën 10 që kishin një mësim për hapjen e një llogarie bankare. Ajo që bie në sy është se nuk duket të ketë një qasje, metodë apo program kombëtar në të cilin ka marrë pjesë çdo i ri.

Trajnimi i bashkemoshatareve

Të rinjtë e intervistuar u pyetën edhe 4 pyetje shtesë mbi temën e të mësuarit nga bashkëmoshatarët dhe të kuptuarit e tyre për këtë qasje në të nxënë. Kohët e fundit një grup të rinjsh, shumë prej të intervistuarve dhe dy Udhëheqës të Rinisë kishin marrë pjesë në trajnime nga kolegët në moshat në Serbi. Kjo pati një efekt në numrin brenda këtij grupi të intervistuar për ndërgjegjësimin dhe kuptimin e metodologjisë së kolegëve ndaj kolegëve. 11 të rinj kishin marrë pjesë në këtë trajnim kolegësh.

17 nga 31 të rinjtë e intervistuar nuk kanë dëgjuar kurrë për termin mësimdhënës / trainim nga kolegët ose nuk e dinin se çfarë do të thoshte.

17 të rinj asnjëherë nuk kanë marrë pjesë në programin ose kursin e të mësuarit nga kolegët ndaj moshatarëve.

Nga të rinjtë e intervistuar 21 prej tyre thanë se do të interesoheshin të bëhen trainer kolegësh.

Sa i përket qëndrimeve të të rinjve ndaj gjinisë së kolegëve të tyre ndaj trainerit bashkëmoshatar, të gjithë do të ishin shumë pozitiv nëse treneri i kolegëve do të ishte një vajzë ose një grua.

What Are Teachers Saying

Serbia

In relation to the question if they had any social/financial formal education during the pre-service education and training, all participating teachers except those teaching economics and financial subjects replied that they had no such pre-service training or education.

To the question if they have had any training as part of their professional development that has financial planning, budgeting, saving as its components, six teachers have responded that they have attended training on entrepreneurship where they learnt mainly about budget and business plan development and one teacher confirmed participating at the training related to the financial education for children. All other respondents have had no training related to these issues.

Around one third of the participating teachers have ever attended any online training course or webinar. One of them was related to the social/financial education of children. All the other participating teachers have not used internet for any type of the professional development.

Around 15% of the participating teachers claimed that they do not develop any financial plan at their home and even if they make any, no other family members are included and involved in the planning process. Around 25% of the participating teachers explicitly confirmed that they also include their children in the discussions about financial matters and household financial planning.

At school, except for those teaching the subjects related to finance in the financial secondary school courses, about one third of the teachers mention discussing saving, spending or financial planning issues only in relation to the school snacks, school trips or textbooks. Majority of the teachers never discuss any financial issues with pupils "It is a sensitive matter, children come from different backgrounds in terms of financial situation and I avoid any discussion about these issues not to make anyone feel bad", says one teacher but this attitude reflects the general uneasiness of the teachers (who are not trained to teach financial subjects) about discussing finances with pupils.

In contrast, around 90% of the teachers think that children should learn basic financial skills at school and that it is equally important for both boys and girls.

In more than 50% of the answers, teachers (those who are not trained to teach financial subjects) do not feel very confident when it comes to their own use of banking services. About 15% does not make a difference between debit and credit cards, around 30% do not use any of the cards although they all have a debit card since they have opened a bank account. Around 40% of the teachers buy various articles online but the payment is usually made in cash upon delivery.

When it comes to peer training and/or horizontal support, most of the teachers are surprisingly unaware of the meaning of these two terms. Only 10% of the participating teachers have given an explanation of these terms. Those who have answered these questions also think that it is the best way of learning when peers or colleagues provide the training and engage in the education of their peers since they can relate best to the learners.

The same teachers who answered the previous questions related to peer education and horizontal learning have also expressed the willingness to train their colleagues. In addition, the teachers who are professionally trained in the economy and finance field have also expressed the interest in

becoming the trainers for their colleagues in the financial literacy provided they undergo an appropriate training themselves.

SHQIPËRI

1. Një mësues me më shumë se 20 vjet përvojë në mësimdhënie nuk kishte marrë ndonjë trajnim për financa, buxhetim, para, kursime ose ekonomi gjatë karrierës së tij mësimore. Ai ishte i vetëdijshëm se në mësimet e qytetarisë me kusht që nxënësit të mësojnë për institucionet qeveritare dhe disa legjislacione dhe pak për buxhetimin. Tre mësues të tjerë thanë se ata nuk kishin pasur trajnime për këto lëndë. Dy mësues përmendën faktin se disa shkolla mbledhin para nga nxënës / familje dhe këto administrohen nga drejtori dhe mësuesit.

1. Katër mësues nuk kishin marrë pjesë kurrë në ndonjë trajnim ose aktivitet në lidhje me këto tema financiare. 2 prej tyre në role të moshave të përmendura: disa trajnime për arritje Junior; kurrikulat 2014-2019 në klasën e 4-të dhe të 5-të kanë disa tema që lidhen me edukimin financiar, si mënyra e përdorimit të parave dhe aftësive themelore për të krijuar një biznes.

1. Të gjashtë mësuesit nuk kishin punuar kurrë në një program trajnimi dixhital ose në internet.

1. Një mësues mashkull me një grua që është ekonomiste diskuton me fëmijët e tij shpenzimet e familjes dhe veçanërisht kur bëhet fjalë për të vendosur fundjavën ose aktivitetet e kohës së lirë. Ai ka tre fëmijë dhe dy më të moshuarit nga këta kanë kursimet e tyre dhe ata vendosin se si i shpenzojnë ato siç janë ato dalje. Pesë mësuesit e tjerë thanë se ata diskutojnë çështje financiare me anëtarët e familjes, por dy prej tyre nuk i përfshijnë fëmijët e tyre në këto diskutime.

5. Asnjë nga mësuesit nuk diskuton çështje financiare me fëmijët në shkollat e tyre.

6. Të gjithë mësuesit u pajtuan që tema të tilla si financa, paraja dhe buxhetimi janë po aq të rëndësishme për vajzat, sa për djemtë.

7. Të gjashtë mësuesit ndjehen të sigurt për hapjen dhe administrimin e llogarive të tyre bankare. Një mësuese mashkull deklaroi se është e rëndësishme që shkolla të ketë edhe llogaritë e tyre bankare, të cilat aktualisht në Shqipëri nuk i bëjnë. Në të kundërt, çdo shpenzim i shkollës duhet të dorëzohet në një komision prej tre personash për t'u miratuar.

8. Gjashtë mësuesit kanë një llogari bankare dhe të gjithë kanë një kartë debiti.

9. 4 mësues kanë blerë artikuj në internet. Një burrë thotë se lehtëson blerjet dhe e bën më të

lehtë blerjen nga Kosova, pasi nuk përfshin të shkosh dhe të shkëmbeni para para se të blini gjëra.

10. Të gjashtë mësuesit janë plotësisht të vetëdijshëm për kuptimet e termave. Një mësues bleu

shtëpinë e tij duke përdorur një marrëveshje kredie.

11. Pesë mësues mendojnë se të rinjtë në shkollë duhet të mësojnë shumë më tepër për financat, huazimin e parave, kursimet dhe buxhetimin. Një mësues mendoi se fëmijët mësojnë mjaft tani. Lidhur me besimin në mësimin e këtyre lëndëve:

- Një mësuese mashkull tha se do të ishte shumë e rehatshme t'i mësonte këto lëndë nga vitet e tij të mësimin dhe gjithashtu nga ato që mësoi ndërsa dha mësim në Itali për pesë vjet.
- 3 menduan se ishin mjaft të sigurt
- 1 mësues nuk ishte vërtet i sigurt dhe
- Mësuesi tjetër nuk ishte i sigurt.

Trajnimi I bashkëmoshatareve

Mësuesit e intervistuar u pyetën për të kuptuarit dhe njohuritë e tyre për trainimin dhe mësimin e kolegëve.

1. Të gjashtë mësuesit nuk kishin dëgjuar për termin peer to peering dhe nuk e dinin se çfarë kuptimi kishte termi.

2. Asnjë nga mësuesit nuk kishte marrë pjesë kurrë në një program të mësimin nga bashkëmoshatarët.

3. Një mësuese mashkull do të interesohej të bëhej trainer bashkëmoshatar, katër mësues nuk ishin aspak të interesuar dhe një nuk i përgjigjej kësaj pyetjeje.

Cfare mungon ne edukimin social dhe financiar?

Serbia

Overall, ëhat is missing, among both young people and their teachers, is:

- A) The awareness about the importance of:
1. The continuous social education of all the children throughout their pre-university education
 2. The inclusion of all the children in the financial education from very early age on
 3. Having an integrated approach to the personal understanding, respect for others, values, distinction between the wants and needs, saving, planning, individual and collective social and financial responsibility.

B) The knowledge, skills and habit to:

1. Make personal, family and collective short-term and longer-term plans
2. Include, discuss and make joint family or collective decisions about any social or financial undertaking
3. Engage in peer training and horizontal learning

C) Inclusion of parents and other family members in:

1. The conversation, discussion and training in social and financial themes
2. The discussion, planning and participating in their children's social and financial activities

Through the analysis of the international standards, indicators and trends in social and financial education in comparison with the national policies, what is missing is:

1. The policies which would enable the coverage of all the children by social and financial education in pre-university education
2. Policies that would foster the engagement of young people in adult education system in social and financial education
3. The policies that would engage NEETs in social and financial education
4. The policies that would enable children and young people at school to earn money through their activities for their social and financial enterprises

Through the analysis of the international standards, indicators and trends in social and financial education in comparison with the national curricula for social education, the missing elements could be summarised as:

1. The integrated list of themes and topics that would be part of the social education at all ages, but explained differently at different levels of education.
2. Links between social and financial aspects and implications in any activity – at classroom, school, community or national levels.
3. Topics and themes related to gender, gender equality
4. Prejudice, stereotypes, discrimination and their prevention

Through the analysis of the international standards, indicators and trends in social and financial education in comparison with the national curricula for financial education, the missing elements could be summarised as:

1. The integrated list of themes and topics that would be part of the financial education at all ages, but explained differently at different levels of education.
2. Framework curriculum for financial education of young people from the age of 15 onwards
3. Teachers' Manual/Guide for teaching financial literacy to young people from the age of 15 onwards

Shqipëria

Gjatë vleresimit të kryer dhe gjithashtu gjatë grupeve të ndryshme të intervistave me fëmijë, të rinj, mësues dhe palë të interesuara kemi gjetur informacione kontradiktore në lidhje me atë që ofrohet aktualisht në arsimin e detyrueshëm fillor dhe të mesëm në Shqipëri në lidhje me arsimimin financiar.

Sipas përfaqësuesit nga programi Junior Achievement Albania, shkathtësia financiare përfshihet në klasat e detyrueshme 1 deri në 9 si pjesë e kurrikulave të shtetësisë dhe për këtë arsye çdo fëmijë apo i ri që ndjek shkollë do të marrë mësim mbi edukimin financiar.

Nga rishikimi i kryer, informacionet në lidhje me arsimimin financiar tregojnë se brenda klasave të shtetësisë fëmijët dhe të rinjtë duhet të mësojnë dhe të mësohen aspekte të shkrimit financiar gjatë gjithë arsimit të detyrueshëm. Sipas uebfaqes së IZHA, komponenti i edukimit financiar është një lëndë zgjedhore.

Shumica e tridhjetë e pesë fëmijëve me të cilët flitet, nga qytete të ndryshme, qytete dhe fshatra brenda Shqipërisë, japin informacion që do të sugjeronte që nuk ka uniformitet ose praktikë të mirë në shkolla në lidhje me zbatimin e programit të shkrim-leximit financiar siç përshkruhet nga Junior Arritja e Shqipërisë ose programet mësimore në faqen e internetit të IZHA.

Ish Përfaqësuesi për IZHA dhe që njihet si zhvilluesi dhe nxitësi i arsimit sipërmarrës dhe vetë të mësuarit gjatë gjithë jetës, tha që programi ishte i mirë, por që çështjet për nivelin e dobët të zbatimit kishin të bënin me aftësimin e dobët të mësuesve, aftësitë e dobëta të mësuesve dhe të kuptuarit e temave dhe mungesa e mentorimit dhe monitorimit të vazhdueshëm të zbatimit të programit në shkolla.

Nga kjo situatë e paqartë është e qartë se duhet të bëhen më shumë përpjekje për të siguruar që leximi financiar u jepet më shumë përparësi dhe që të gjithë fëmijët gjatë gjithë arsimit të detyrueshëm nga klasa 1 deri 12 të marrin rregullisht mësim interaktiv dhe specifik për të gjithë elementët e financave, buxhetimit, kursimeve dhe planifikimit financiar në mënyrë që si të rinj dhe të rritur ata të mund të marrin vendime të informuara se si dhe çfarë bëjnë ata me para dhe si ndikon ajo në jetën e tyre dhe atë të familjeve të tyre.

Recommendations

Serbia

Given that for the young people from 14-year-old ones in Serbia up to this school year, there was no financial education in any shape except in fee schools that have been piloting Aflatoun Social and Financial education for children, and having in mind that one fifth to half of the young people in the higher grades of elementary school (13 and 14 year old ones) or the secondary school attend the optional Citizenship course, it is of the great importance that all young people get the opportunity to learn social and financial skills.

Both young people and teachers have agreed during the interviews that the best way of learning is peer-to-peer learning, so both within schools and outside schools, the recommendation is to train young people to become peer trainers and be able to pass on their knowledge and skills to their peers.

Since the young people have no objections to girls being peer trainers and at the same time about half of them think that girls need social and financial skills even more than the boys in order to

ensure their future independence and equal status, the recommendation is to make sure that at least 50% of the future peer trainers are girls, so that they can also role model the advantage of gaining social and financial skills for other girls, especially in the communities where traditional view of the role of the woman may prevent them from gaining this knowledge and skills through the secondary and higher education.

At the same time, the recommendation is to involve in the training teachers who are willing to become peer trainers for other teachers.

Social education needs to include recognition of one's emotions, management of the emotions, conflict prevention, respect for diversity, debating and listening to the arguments, agreeing to disagree, personal, family, community social responsibility and violence prevention as well as risks and safe use of social media platforms.

In terms of the financial content, since neither young people nor teachers are very confident, knowledgeable or skilled in using modern technology and online payments, the content of the financial education should definitely involve topics related to the bank accounts, bank loans, online payments, debit and credit cards, risks and safe ways of using all these services.

National education system in Serbia does not nurture project oriented thinking, planning both in terms of social and financial entrepreneurship, so project development, planning, budgeting, project management and financial management are of great importance for young people but also teachers as youth workers and beneficiaries.

Fundraising, modern and easy ways to plan a fundraiser, conduct it, both offline and online ways of fundraising is of great importance in order to enable any initiative to be executed, any idea to be turned into a project and implemented, so these skills are also very important for young people and youth workers.

REKOMANDIMET

Shqipëri

Rekomandimet për përmirësimin e zbatimit të një programi të arsimit shoqëror dhe financiar në shkollë vendi dhe për të gjithë fëmijët nga moshë 6 vjeç deri në 18 vjeç në arsimin e detyrueshëm dhe të shkollës së mesme.

1. Programi i arsimit financiar duhet të zbatohet nga klasa 1 deri në klasën 12 në çdo shkollë në të gjithë Shqipërinë, pa përjashtim të ndonjë shkolle qoftë një institucion publik apo privat. Që kjo të ndodhë, të gjithë mësuesit duhet të trainohen dhe të kenë mbështetje të vazhdueshme në periudhën fillestare të zbatimit për të vlerësuar / mentuar aftësinë e tyre për t'u përfshirë në program dhe për të inkurajuar pjesëmarrjen e studentëve.

2. Fokusi kryesor i programit të edukimit financiar duhet të jetë zhvillimi brenda çdo fëmije ose personi të ri të një sasive të njohurive dhe praktikave në kuptimin dhe përdorimin e proceseve në internet në lidhje me paratë, kredinë, huazimin, kreditë, kartat e kreditit, kartat e debitit, kursime, pagesa dhe blerje në internet, normat e interesit, hapja dhe administrimi i llogarive bankare, kontrollimi dhe kuptimi i faturave të shërbimeve, të ardhurat dhe taksat, programet e telefonisë

celulare, kursimi për pension pensioni, ATM-të dhe mirëmbajtja e PIN-ve dhe fjalëkalimeve bankare dhe financiare të dikujt për të parandaluar vjedhjen dhe mashtrimi. Fokusi duhet të jetë në ndërtimin e aftësive të fëmijëve dhe të rinjve për të ardhmen e programeve on-line dhe më pak mbështetje ndaj parave të gatshme.

3. Në klasat më të larta 7 e lart, të rinjtë duhet të njihen me aftësi financiare dhe afariste që do t'u mundësojnë atyre të zhvillojnë, buxhetojnë dhe menaxhojnë bizneset e vogla ose aftësitë sipërmarrëse. Nevoja për shumë të rinj brenda bashkësive rurale për të hapur ose menaxhuar një ndërmarrje të vogël të mesme po bëhet e njohur dhe akoma nuk adresohen plotësisht brenda sistemit të arsimit shkollor. Kjo nuk mund të sigurohet pa u ndërtuar elementët themelorë mbi kurrikulat fillestare financiare.

4. Vizitat në banka, ndërmarrje të telefonisë celulare, kompani krediti, shërbime sociale dhe institucione financiare duhet të përfshihen në një nivel të duhur brenda secilit vit të shkollës.

5. Një përbërës i programit të arsimit shoqëror dhe financiar duhet të përqendrohet në nevojat e atyre individëve që përbëjnë grupet e cenueshme në shoqëri. Ky komponent do të përfshijë çështje ose diversitetin, paaftësinë, diskriminimin, pabarazinë gjinore, dhunën në familje dhe paragjykimet dhe nevojën për përfshirje të secilit anëtar të shoqërisë. Përrjashtimi, konflikti, barazia dhe varfëria e grave shihen si frenuesit kryesorë të demokracisë dhe zhvillimit të vendeve, por nuk përfshihen në as shtetësinë, as programin e arsimit financiar në Shqipëri. Ështëjet që prekin induvialin dhe anëtarët e familjes do të përfshijnë: përfitime të mirëqenies, sigurime shoqërore, pranueshmëri dhe si të kërkohen në mënyrë efektive përfitime të mirëqenies, përfshirë ato për të papunët dhe ata me aftësi të kufizuara. Dhe brenda shoqërisë se si të zhvillojnë grupe vetë-mbështetëse dhe mjete për të përfshirë dhe mbështetur ata që janë më pak me fat në komunitet.

6. Programi i arsimit financiar duhet të vlerësohet nga konsulentë të jashtëm me njohuri pasi programi është zbatuar për dy vjet. Vlerësimi do të shikojë nivelin e zbatimit praktik nga mësuesit e trajnuar dhe ndikimin tek fëmijët dhe të rinjtë në nivele të ndryshme. Rekomandimet për përmirësime ose ndryshime për të arritur rezultatet e dëshiruara duhet t'i jepen Ministrisë së Arsimit, Sportit dhe Rinisë dhe IZHA.

7. Për t'iu drejtuar atyre fëmijëve dhe të rinjve që nuk ndjekin shkollën ose atyre që kanë braktisur shkollën, rekomandohet zbatimi i një programi joformal të arsimit financiar përmes organizatave të shoqërisë civile dhe klubeve dhe grupeve. Këto grupe mund të jenë të bazuara në gjini, të bazuara në bashkësi ose të lehtësohen në qendrat tashmë operative për të rinjtë e marginalizuar dhe të prekshëm si romët, egjiptianët, vajzat dhe të rinjtë me aftësi të kufizuara. Kjo do të funksiononte në drejtim të përfshirjes së atyre fëmijëve dhe të rinjve që më së shumti duhet të jenë të vetëdijshëm social dhe financiar nëse do të dalin nga varfëria dhe do të përfshihen.

8. Edukimi shoqëror duhet të përfshijë njohjen e mirëqenies emocionale dhe shëndetit mendor të një personi. Aktualisht ka pak të kuptuar për shëndetin e mirë mendor ose stresin në lidhje me varfërinë ose menaxhimin e dobët të punës ose marrëdhëniet e papërshtatshme qoftë në vendin e punës, qoftë në rrethin familjar dhe më gjerë. Zhvillimi i komunikimit të mirë dhe aftësive të mira të dëgjimit funksionon në parandalimin e konflikteve dhe më pak stres dhe përkeqësim.

9. Zhvillimi dhe trainimi i bashkëmoshatarëve do të zhvillonte ndjenjën e besimit të të rinjve dhe ndjenjën se ata janë në gjendje të bëjnë diçka të mirë, e cila nuk shihet thjesht përmes një lente akademike. Për shumë NEETS kjo do të ishte mundësia që jo vetëm të ndihmojnë veten e tyre për të kuptuar të informuar për një temë thelbësore, por edhe për të shkëmbyer këtë njohuri dhe mësim me të tjerët që pëlqejnë veten e tyre kanë burime të kufizuara ose aspak të informacionit dhe të cilët kanë përvojë

REFERENCES

Bank of Albania ëëë.bankofalbania.org

Personal finance in your hands! High school students 2011

Financial Literacy in Albania: Survey Results for Measuring Financial Literacy of the Population, 2011: Kliti Ceca, Arlinda Koleniço, Egnis Isaku & Borana Haxhimusaj

National Bank of Serbia ëëë.nbs.rs

Primary school, secondary school and university

